

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Katedra: Filosofie
Studijní program: Magisterský
Studijní obor: Učitelství pro druhý stupeň základní školy
(Kombinace) (Anglický jazyk – Občanská výchova)

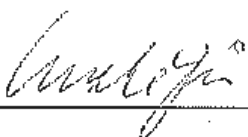
Romská religiozita

Roma religiozity

Diplomová práce: 11-FP-KFL-212

Autor:
Kateřina Matějů

Podpis:

Adresa:
17. listopadu 1195
293 01, Mladá Boleslav

Vedoucí práce: doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.

Počet

stran	slov	obrázků	Tabulek	pramenů	příloh
85	20 440	-	-	49	-

V Liberci dne:

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

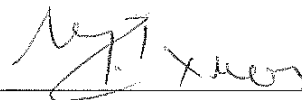
pro (diplomant): Kateřina Matějů
adresa: 17. listopadu 1195, Mladá Boleslav 293 01
studijní obor (kombinace): Anglický jazyk - občanská výchova
Název DP: **Romská religiozita**
Název DP v angličtině: Roma religiosity
Vedoucí práce: PhDr. David Václavík, Ph.D.
Konzultant:
Termín odevzdání: 30.4.2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 20.4.2009

děkan

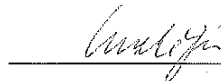

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): KATEŘINA MATEJŮVÁ

Datum: 28.5.2009

Podpis:

Název DP:	Romská religiozita
Vedoucí práce:	PhDr. David Václavík, Ph.D.
Cíl:	Diplomantka se bude věnovat popisu a analýze podob religiozity romské komunity. Zaměří se přitom zejména na proces její transformace v druhé polovině 20. století a problematizace konceptu tzv. "tradiční romské religiozity". Nedílnou součástí diplomové práce bude také rozbor vlivu tzv. nových náboženských hnutí a tzv. alternativní religiozity na religiozitu současné romské populace v ČR, stejně jako kritická analýza "míry" její sekularizace.
Požadavky:	Schopnost sekundární analýzy sociologických dat, komparace, základy kvalitativních sociologických metod, znalost anglického jazyka
Metody:	Komparace, sekundární analýza sociologických dat, kvalitativní metody sociologického výzkumu
Literatura:	Milan Kováč - Arne Mann (eds.). Boh všetko vidí. Duchovný svet Rómov na Slovensku. Bratislava: Chronos 2003. Marek Jakoubek, Romové - koniec (ne)jedného mýtu. Praha: Socioklub 2004. Kováč Milan, Religiozita jako možný prostriedok k riešeniu sociálneho postavenia Rómov. In. Rómska kultura na Slovensku v 21. storočí. Dunajská Streda: LILIUM AURUM 2004. Dušan Lužný - Zdeňka Machálková. Romové z pohľadu religionistiky. In. Folia ethnographica 36-37, Scientiae sociales LXXXVI-VII, s. 25 - 32. Tatiana Podolinská. Religious Identity, Process of Christianization and Missionary Strategies among Roma in Slovakia. In. Penser l'Europe Seminaire international. Religion and Europe Culture, Bucharest: Academia Roumania 2004, s. 69 - 75.

Čestné prohlášení

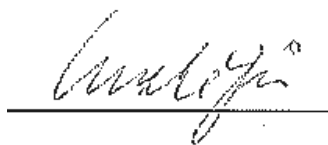
Název práce: Romská religiozita
Jméno a příjmení autora: Kateřina Matějů
Osobní číslo: P06100334

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL. Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem. Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 13. 04. 2011

Kateřina Matějů

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Davidu Václavíkovi, Ph.D., vedoucímu diplomové práce, za profesionální přístup, odborné vedení a cenné rady.

Dále bych ráda poděkovala Mgr. Karolíně Ryvolové za konkrétní rady v oblasti romistiky a velkou trpělivost, bez níž by tato práce neměla sílu vzniknout. Děkuji otevřenosti Muzea romské kultury a ochotě Mgr. Milady Závodské.

V neposlední řadě patří dík za nekonečnou podporu mé rodině a přátelům. Jména, kterým náleží toto čestné místo a můj vděk, jsou Jana Vernerová, Václav Procházka, Jiří Sitár a Jiří Novák.

Anotace

Diplomová práce se zabývá popisem a analýzou podob religiozity romské komunity. Zaměřuje se na proces formování romské religiozity a její projevy jak v každodenním životě, tak také v rituálním chování Romů. Dále se věnuje proměnám tradiční romské religiozity, zejména ve druhé polovině 20. století, a vlivu nových náboženských hnutí na současnou romskou populaci.

Klíčová slova:

Tradiční religiozita, sekularizace, etnikum, národ, identita, migrace, asimilace, variabilita fenoménu, přechodové rituály, rituální nečistota, mule, letniční/charismatická hnutí.

Summary:

The thesis concerns with description and analysis of forms of Roma religiosity. It is focused on the formation process of Roma religiosity and its manifestation both in everyday life and in ritual behavior of Gypsies. Furthermore, it deals with the transformation of traditional Roma religiosity, especially in the second half of the 20th century, and the impact of new religious movements on the current population.

Keywords:

Traditional religiosity, secularization, ethnic minority, nation, identity, migration, assimilation, variability of phenomena, transition rituals, ritual uncleanliness, mule, Pentecostal/Charismatic movements.

Obsah

Obsah	7
Úvod.....	9
1. Vymezení základních pojmů.....	11
1.1 Etnikum	11
1.2 Národ.....	12
1.3 Romská identita.....	13
2. Historicko-sociální faktory.....	15
2.1 Problematika romského původu.....	15
2.2 Formování romské religiozity	17
3. Náboženství Romů v očích gádžů.....	23
4. Projevy romské religiozity	25
4.1 Pojetí Boha	27
4.2 Mytické představy	32
4.3 Čarodějnictví	35
4.4 Víra v nadpřirozené bytosti.....	39
4.4.1 Duchovní původci nemocí/démonologie	42
4.4.2 Víra v mule.....	46
4.5 Rituály	50
4.5.1 Přechodové rituály	50
4.5.2 Romské poutě a kult Panny Marie	61
4.5.3 Romské svátky	65
4.6 Rituální čistota a nečistota	67
4.6.1 Projevy rituální nečistoty	69
5. Vliv nových náboženských hnutí na romskou religiozitu.....	76
6. Závěr	91
7. Použité zdroje.....	95
7.1 Literatura a články.....	95
7.2 Zdroje online	98

Úvod

Tato práce bude primárně zaměřena na popis romské interpretace křesťanství především v rámci Evropy a zároveň s indickým substrátem v kořenech, jejichž kombinace působí mnohé zajímavosti a specifika, kterým bezpochyby stojí za to blíže porozumět. O religiozitě Romů nemáme doposud veškeré informace, které by podaly celistvý obraz jejich duchovní kultury. Jejich minulost je vystavěná na odborných hypotézách, ze kterých vyšel jejich nejpravděpodobnější původ jako indický, který údajně přetrvával, a z jejichž kořenů nadále vyrůstaly již obměněné formy náboženství, ovlivněné působením prostředí, ve kterém se Romové pohybovali. Byly to zejména země, přes které migrovali a kde pobývali. Protože vývoj romských skupin neprobíhal v rámci stejného území nebo kulturního vlivu, prvky tradiční kultury projevující se v romských komunitách také nebudou homogenního charakteru. Velký vliv na míru udržení tradiční romské kultury bude jistě hrát míra asimilace a udržení tradiční formy velkorodiny, samotný postoj Romů nevyjímaje. Dopad působení české ateistické společnosti, zaměřené na konzumní způsob života, zřejmě nebude všeobecně přispívat k předávání pozitivních duchovních hodnot.

Majoritní společnost většinou projevům romské populace nerozumí a v rámci těchto vztahů se lze setkat s poměrně silně zažitým stereotypním myšlením. Paušalizace projevů a podpora vytlačování romského etnika na okraj společnosti není v historii ani současnosti výjimkou. Zvláštnost romské religiozity tkví zejména v jejích projevech pro společnost s nedostatkem informací bizarních. Romové svůj duchovní život reflektují v každodenním chování. Pokud tedy ctí své tradiční hodnoty, koncept religiozity staví jistý základ pro sociální chování v rámci skupin i mezi nimi i vůči majoritě. Často jsou omezováni problematikou rituální nečistoty nebo etickým kodexem vlastní komunity, ač se navenek může zdát, že úctu k pravidlům neznají. Zvláštností není ani množství rituálního chování v situacích, které jsou moderním člověkem vnímány jako „obyčejné“, zejména proto, že Romové

věří v moc nadpřirozeného světa a přikládají rituálům a tradicím větší váhu než např. česká většinová společnost.

Fenoménem, vyskytujícím se nejen v romských skupinách, přesto zajímavým k nastínění, je variabilita jednoho jevu v rámci různých rituálů nebo použití. Typickým příkladem může být „červená barva“. Ačkoli je mezi Romy všeobecně rozšířené, že má ochrannou funkci, uvazování červené stužky jako jednoho rituálního chování protíná více významů. Stužka se používá při svazování vlasů v rituálech milostné magie nebo jako ochrana pro nepokřtěného novorozence nebo při léčbě nemoci způsobené démonem *Šilal'i* apod. Variabilita fenoménu v označení „bibi“ je také poměrně rozšířená. Přestože v romském jazyce bibi znamená „teta“, někteří Romové bibi vnímají jako dobrou sílu, zatímco jiní jako sílu negativní, která způsobuje nemoci. Tyto a další příklady potvrzují šíři romské kultury s mnoha zajímavými prvky, stojícími za bližší prozkoumání. Práce si neklade za cíl stanovit prognózu budoucího vývoje, ale snaží se postihnout obraz historie, vývoje a formování romského etnika. Hlavní téma bude zaměřeno na popis specifických projevů tradiční romské religiozity s akcentem na její proměny ve druhé polovině 20. století a vlivu nových náboženských hnutí.

1. Vymezení základních pojmů

V této kapitole budou vymezeny základní použité pojmy související s romskou etnickou skupinou. Stěžejní bude vysvětlení pojmů jako je etnikum, národ nebo romství, čímž se nastíní kontext pro další výstavbu kapitol a přiblíží charakter pojetí romského sebepojetí či zařazení okolím.

1.1 *Etnikum*

Význam slova etnikum (z řec. *ethnos* = národ) bývá často zaměňováno s významem slova národ. Mezi charakteristiky etnika patří přiřčení takového statusu jak jedincem, tak společností. Etnikum většinou zaujímá větší část celku populace než národ.¹ Vzhledem k tomu, že etnikum je sociální konstrukt, nelze očekávat jasné hranice. Skupiny patřící mimo členství v etniku většinou hledají vnější identifikační znaky (většina badatelů se shoduje na společném jazyce, území, případně osudu, tj. historii a tradicích²), zapojující také etnické stereotypy. Etnické skupiny samy mají blíže k vymezení se prostřednictvím genealogie (neboli zkoumání rodového původu), náboženství, kosmologie a vytváření mýtů. Podstatný je fakt, že takové skupiny samy sebe pojmenovávají (etnonymy). Týká se to zejména malých izolovaných skupin považovaných za jednoduché společnosti. Ve většině případů jméno, kterým se označují jako skupina, znamená v jejich jazyce „člověk“ (z důvodu uvědomování si odlišností se považují za lidi v pravém slova smyslu). Rom tedy znamená člověk a Romové je označení pro mnoho migračních skupin, jejichž pravlastí byla Indie. Ve 21. století se o území dělí a jsou rozptýleni po všech

¹ VÁCLAVÍK, David. *Etnické a kulturní minority ve střední Evropě I.*. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2001. Něco jako glosář na začátek - Skupiny, s. 14-16.

² VÁCLAVÍK, David. *Etnické a kulturní minority ve střední Evropě I.*. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2001. Něco jako glosář na začátek - Skupiny, s. 14-16.

světadílech.³ Jsou z různých sociálních tříd, mluví různými dialekty, někdy dokonce různými jazyky, mají různá politická i náboženská přesvědčení. Etnikum na základě výše zmíněných charakteristik není homogenní útvar. Např. Romové v ČR jsou sice etnikum, ale původně tvořené jedinci z oblastí Slovenska, Rumunska a Německa, což rozdílnost nabízí ještě před bližším prozkoumáním. Vývoj daného etnika (*etnogeneze*) byl často spojován s vývojem jazyka, což např. v porovnání Romů z různých světadílů a tamním odlišným jazykovým vlivům předurčuje vývoj rozličným směrem.⁴

1.2 Národ

Rovina, která odlišuje etnikum od národa, spočívá v tom, že národ je spíše politická forma společenství, zatímco etnikum míří spíše ke kulturním vymezením. O národu lze hovořit ve třech rovinách – kulturní, politické a psychologické. V oblasti kultury skupiny sdílí především myšlenky, představy, dorozumívání, chování a jazyk, který je na této úrovni uměle vykonstruovanou spisovnou podobou řeči. Politická rovina chápe národ jako státotvorný element s tím, že existenci národních států spojuje s přítomností pocitu sounáležitosti a národního uvědomění (nacionalismus). Teorie nacionalismu v podobě občanské tvrdí, že příslušet k národu mohou občané nezávisle na etnické příslušnosti. Nacionalismus etnický oponuje tvrzením, že etnikum a národ jsou pojmy identické a že lidé rodící se do konkrétního národa jsou zároveň předurčení k ovlivnění určitými vlastnostmi, zájmy a cítěním. Taková teorie může vést k iracionální národnostní nesnášenlivosti a xenofobii. Posledním způsobem pojetí národa je pojetí psychologické, kde jsou podstatné

³ UHEREK, Zdeněk; NOVÁK, Karel A. Etnická identita Romů. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 99-100.

⁴ VÁCLAVÍK, David. *Etnické a kulturní minority ve střední Evropě I.*. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2001. Něco jako glosář na začátek - Skupiny, s. 14-16.

faktory sebeoznačení se jako příslušníka a zároveň přijetí danou společností.⁵ Důležitou úlohu v podporování soudržnosti národa má nepochybně vytváření a unifikace vzdělávacího systému (sdílení vědomostí a znalostí, podpora spisovného jazyka), volená reprezentace hájící národní zájmy nebo vzájemná solidarita, někdy navíc utužená společným územím. Pěstování národní struktury skrze monopol na vzdělání je u Romů z důvodu jejich rozptýlení a absence vlastního státu velice ztíženo. Vzdělávání obzvlášť se ukazuje jako podstata formování jednotného národního mýtu. Snaha ustanovit romské národní školství se pojí s úskalím dalšího vzdálení se od vzdělávání neromů.⁶

1.3 Romská identita

Stmelujícím faktorem při tvorbě identity je nepochybně vědomí společných dějin. V případě Romů se na tomto formování podepsaly především negativní faktory dlouhého pronásledování a odmítání majoritní společností v různých časových obdobích i politických systémech. Podpořil to také fakt, že zprávy o nejpůvodnějších dějinách jsou buď hypotézami mezi odborníky, nebo nesjednocenými tradovanými příběhy.⁷ Problematika podpory romské identity tkví v roztržitém názoru. Ačkoli někteří jedinci mohou nést genetické a geografické znaky zapadající do romské identity, odmítají deklarovat tuto příslušnost. Může se to stát z důvodu obavy patřit do marginalizované skupiny nebo silnějšího pocitu sounáležitosti s majoritní společností nebo i použití jiného způsobu sebeidentifikace. Jsou ale také jedinci, kteří Romy považují za národ nebo jako evropskou menšinu. Bývají to především skupiny politicky aktivních romských elit. Milena Hübschmannová zaznamenala posun v pojetí sebeidentity u některých slovenských

⁵ tamtéž

⁶ UHEREK, Zdeněk; NOVÁK, Karel A. Etnická identita Romů. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 105-107.

⁷ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Romové v České republice* [online]. 26.10.2007 [cit. 2011-04-01]. Identita jako jedno z romských traumat. Dostupné z WWW: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/23036>>.

Romů. Na jedné straně pojetí skupin, které své romství připisovaly příslušnosti k sociální vrstvě a vlivem posunu na sociálním žebříčku vzhůru měnily i pojetí své identity z Romů na Slováky. Na straně druhé v opozici stojící nacionalistická koncepce, týkající se zejména romských elit, nevnímá sociální posun jako důvod ke změně identity, naopak využívá své pozice k tomu, aby vytvářela jmenovatele společné všem pro podporu nacionalismu a tím romské identity.⁸ Vzhledem k tomu, že u většiny Romů neexistuje společné etnické vědomí, formování romské identity bude pravděpodobně náročným procesem vyžadujícím spolupráci jak Romů, tak společností okolních.

⁸ UHEREK, Zdeněk; NOVÁK, Karel A. Etnická identita Romů. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 103-105.

2. Historicko-sociální faktory

Stejně jako se nelze v problematice podoby jakéhokoli národa či etnika spokojit s pouhým popisem přítomnosti nebo jeho typickými rysy, ani s příslušníky etnické skupiny Romů tomu není jinak. Vliv na její dnešní podobu má sociální rozvrstvení uvnitř komunit i vůči majoritě, společně se sdílenými etnokulturními projevy jako jsou tradice, jazyk nebo komunitní život. Tento vliv je nadále formován postupným rozvojem v čase a prostoru. K porozumění situaci je nutná souhra nejen oblasti historické, sociální, kulturní či etnografické, ale také mnoha dalších oborů, jako jsou psychologie, demografie nebo lingvistika. Zkoumání této etnické skupiny komplikuje fakt, že k nejstarším dějinám Romů chybí písemné prameny a dějiny tohoto období odborníci vystavěli na základě nepřímých důkazů. Co se týče historie Romů v oblastech Evropy, texty, které byly napsány, ve většině případů neromy, kritizujícími odlišnosti od tehdejších přijatelných norem, by měly být interpretovány s ohledem na komplexnost problematiky.⁹ Cílem celé této kapitoly bude nastínění historického kontextu, problematiky v interpretacích a vývoje religiozity v důležitých historických obdobích.

2.1 *Problematika romského původu*

Na základě zmíněného nedostatku historických pramenů se mnozí odborníci již staletí snaží zkoumat původ Romů podle různých podobností, které by je dovedly do původní země tohoto etnika. Někteří se tak domnívali, že pravlastí Romů je město Singara v Mezopotámii (podobnost v názvu) nebo provincie Zengitana v Africe (lidé věštili z ruky).¹⁰ Nejznámější omyl ohledně původu Romů se odehrál v Evropě, kde

⁹ Pravlast, exodus, jména. In NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. s. 9-15.

¹⁰ AUGUSTINI AB HORTIS, Samuel. *Cigáni v Uhorsku*. Bratislava : [s.n.], 1995. Dohady o povode a pravej vlasti Cigánov, s. 16.

bylo toto etnikum považováno za příchozí z Egypta a nazýváno „Egyptané“. K záměně došlo zřejmě kvůli zastávce v Malém Egyptě při cestě do Byzance, odkud se tento mylný název rozšířil.¹¹

Nejspolehlivějším aspektem zkoumání původu romského etnika se ukázal být lingvistický rozbor jazyka. V roce 1763 student teologie I. Valyi porovnal jazyk svých indických kolegů s romským, jehož překvapivá podobnost evokovala mnoho dalších lingvistických zkoumání dialektů, která ve stejném duchu pokračovala do 19. století. R. 1927 se objevila hypotéza (R. L. Turner) dodnes nevyvrácená a to, že romští předkové pravděpodobně pocházejí z Rádžastánu (střední Indie) a odtud se rozptylovali až po severovýchodní a z části severozápadní oblasti Indie. Objevují se také teorie o tom, že Romové nepocházeli ze společného celku, ale patřili k různým entitám.¹²

Pohledy na romskou problematiku se liší také v rámci vědeckých přístupů. Mezi nejznámější představitele české a slovenské produkce lze zařadit E. Horváthovou, která své výzkumy aplikovala zejména před rokem 1989. Bývá kritizována (L. Budilovou) pro evolucionistické výkladové schéma, které moderní doba údajně nemůže tolerovat. M. Hübschmannová, zakladatelka romistických studií a „průkopnice“ romské problematiky, a E. Davidová, která začala s aplikovanými výzkumy již v 60. letech, jsou odbornice, které se snažily dokázat, že Romové jsou etnická skupina s vlastním jazykem a kulturou. Dnešní struktura romistických odborníků se svými názory liší a často se jejich teorie stávají protichůdnými. Na jedné straně tak stojí etnografická škola M. Hübschmannové, proti níž se na straně druhé vymezují členové univerzity v Plzni (M. Jakoubek, L. Budilová, T. Hirt, O. Poduška), kteří odmítají romskou etnicitu.¹³ Objevuje se mnoho dalších

¹¹ Pravlast, exodus, jména. In NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. s. 9-15.

¹² tamtéž

¹³ KALEJA, Martin; KNEJP, Jan . *Mluvme o Romech : Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava : [s.n.], 2009. 199 s.

odborníků, romistů a výzkumníků věnujícím se různým aspektům této problematiky, kteří se snažili a snaží poskytnout informace o romském etniku a posouvat tuto oblast kupředu. Např. psychologickými tématy se zabývá C. Nečas nebo antropologii M. Dubayová. Jedním ze záměrů této práce je vytvoření komplexnějšího popisu religiozity Romů skrze nekonzervování se v jednom konkrétním směru, ale čerpání různorodých pramenů.

2.2 Formování romské religiozity

Náboženství Romů je úzce spojeno s problematikou jejich identity, která je historicky podmíněná. Tato identita může být rozdělena na vnitřní a vnější. Vnitřní se odehrává v rámci života skupiny a je založená na vztazích (bližší pozornost jí bude věnována v dalších kapitolách). Vnější je výsledkem interakce s majoritní společností a předchází jí dlouhý, poměrně složitý a těžko doložitelný vývoj, který bude v této kapitole nastíněn ve svých nejpodstatnějších historických bodech.¹⁴

Doposud nepopřena teorie o indickém původu tvrdí, že Romové mohli patřit k původnímu obyvatelstvu tzv. mohendžodáské civilizace. Ta je považována za jednu z nejstarších, nejrozsáhlejších a nejvyspělejších kultur na světě, jejíž písmo dosud nebylo rozluštno a kterou si indoevroptí dobyvatelé (áriové) přibližně ve 2. tis. př. n. l. podmanili a její obyvatele vytlačili do okrajových oblastí. O pozůstatcích této civilizace se zmiňuje posvátný spis Rgvéda, podle kterého její zástupci měli jiné zvyky, nesrozumitelnou řeč a černou pleť.¹⁵ Áriové se dělili na tři společenské stavy, jinak *varny*, později se přidala čtvrtá, zformovaná z původního porobeného obyvatelstva (*brahmáni* - kněží, *kšatrijové*- vojevůdci, *vajšijové*-obchodníci, *šúdrové*- porobení dělníci). Časem docházelo k podmaňování dalších

¹⁴ PODOLINSKÁ, Tatiana. *Etnologické rozpravy*. Bratislava : Slovenské národní muzeum, 2007. "Čokoládová Mária"- "romské kresťanstvo na Slovensku", s. 50-77.

¹⁵ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K počátkům romských dějin. In *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000. s. 24-25.

etnik, označovaných jako *páriové* (nedotknutelní- nesměli se dotknout prvních čtyř stavů a stáli mimo tradiční stavy). Hranice mezi těmito stavy se staly neprostupnými a v jejich spektru byli *brahmáni* prohlášeni za božské, kdežto *šúdrové* za démonické. Asi v 5. stol. př. n. l. se uvnitř *varn* vydělují profesní skupiny, tzv. *džátí*, neboli kasty s dědičně vykonávanou jednou profesí, kam se neprostupnost přenáší v mnoha podobách (endogamie apod.).¹⁶

O tom, že za pravlast Romů je považována Indie, nebývá mezi odborníky pochyb, i když se liší určením konkrétní oblasti. V tom, kým Romové mohli na tomto území ve skutečnosti být, existují názorové odlišnosti. Neromští cikanologové podporují teorii původu z nejnižších kast, popřípadě vyvržených (*párijové*). Romští romisté se spíše obrací k varnám nejvyšším, jako jsou *brahmáni*, profesor Texaské univerzity Ian Hancock konkrétně k *rádžputům*, královským synům. Jiné teorie poukazují na velmi dlouhou indickou historii zmiňující možnost vzestupu i pádu jakýchkoli kast či etnik v takovém časovém rozpětí.¹⁷

Jednou z nejrozšířenějších teorií, podloženou nejdříve lingvistickou studií, je teorie o kastě *Dómů* (nejnižší opovrhovaná kasta). Ti patřili mezi původní obyvatelé Indie, kteří jsou na základě nejen lingvistických podobností posuzováni jako nejpravděpodobnější předkové Romů. (Ve slově Dom se vyskytuje tzv. cerebrální *d*, které se v evropských jazycích změnilo většinou na *g*, tzn. změnu ve slově z Dom na Rom). Věnovali se podobně jako Romové z tradičních komunit kovářství, obchodu, hudbě, tanci, ale také potulce, krádežím nebo žebrotě. Jejich písemnictví nahrazovala ústní lidová slovesnost. Další příklady podobností s Romy budou zařazeny zejména v kapitolách týkajících se přechodových rituálů a rituální nečistoty.¹⁸

¹⁶ Pravlast, exodus, jména. In NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. s. 9-15.

¹⁷ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K počátkům romských dějin. In *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000. s. 28.

¹⁸ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K počátkům romských dějin. In *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000. s. 26.

Monoprofesnost dómské kasty vyžadovala ve většině případů územní pohyb. Kováři či košíkáři se pohybovali na základě poptávky víceméně v pravidelném okruhu. Muzikanti nebo tanečníci putovali za konkrétním cílem. Příčiny odchodu z Indie a dalšího putování mohly být různé. Uvádí se, že období dešťů, strach z hladomoru a důsledky cest kvůli obživě mohly Dómy dovést do Paňdžábu a poté dále na západ.¹⁹ Podle teorie I. Hancocka byly rody *rádžputů* nuceny k emigraci po vpádu Arabů okolo 8. stol., a tak opouštěly Indii. Známé jsou i další domněnky o tom, že do Evropy Romové přicházeli s indickými kupci nebo že byli jako kasta hudebníků posláni darem íránskému šáhu Bahrámu V. v 5. stol., odkud dále kočovali. Dodnes tuto hypotézu uznává anglický romista Donald Kenrick.²⁰ Pokud bychom se drželi teorií bližších odborníkům našich zemí, zaměřili bychom se zpět na dómskou kastu, která svůj exodus z Indie zřejmě uskutečnila ve dvou proudech. První zhruba ve 3.-5. stol. a druhý v 9.-10. stol. Kasty migrující z Indie na západ se rozdělily do dvou proudů. Menší skupina se okolo 9. stol. dostala přes severoafrické pobřeží na Pyrenejský poloostrov; hlavní proud přes Konstantinopol (dnešní Istanbul) na Balkánský poloostrov a odtud postupně do celé Evropy.²¹

První historické záznamy o přítomnosti Romů v byzantské říši pocházejí asi z 11. stol. V té době byli ztotožňováni se sektou, která se věnovala věštění a čarování (athingané), zřejmě proto, že stejné znalosti prokazovali i příchozí Romové. „*Od athinganos se odvozují názvy ve slovanských jazycích "Cikán", "Cigán" v němčině "Zigeuner", v italštině "Zingaro", atd. ".* Zajímavé je, že „*Řecké slovo Athingani znamená – "lidé, kteří nechtějí, aby se jich ostatní dotýkali " – nechtějící být dotýkáni – "nedotknutelní"*“.²² Takové nastavení vůči majoritní společnosti mohlo být zřejmě

¹⁹ Pravlast, exodus, jména. In NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. s. 9-15.

²⁰ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K počátkům romských dějin. In *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000. s. 27-28.

²¹ Pravlast, exodus, jména. In NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. s. 9-15.

²² *Rombase : Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-03-13]. Dějiny a politika. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

jedním z prvních projevů vydělování se ze společnosti na půdě evropské civilizace. První záznamy o Romech hlouběji v Evropě, konkrétně na uherském území, pocházejí ze 14. století. Z českých zemí je v té době jen několik nepodložených důkazů, zejména v kronikách, kam se většinou zapisovaly zvláštní, odlišné až extravagantní události, jakými nejspíše projevy Romů byly. (Dalimilova kronika nebo „Popravčí kniha pánů z Rožmberka“ apod.).

Během pobytu v byzantské říši mohli Romové pochopit výhodný status křesťanů poutníků, kteří byli na cestě do Svaté země podporováni společností, a snažit se ho napodobit. V Evropě se zřejmě proto vydávali za egyptské kající poutníky, kteří ve vyhnanství odpykávají trest svých předků. Křesťanská Evropa byla zpočátku ochotná

a dle středověkého křesťanství i povinná postarat se o jedince směřující k pokání. Toho Romové náležitě využívali a majoritní společnost většiny evropských zemí ještě nějakou dobu „parazitující“ kočovníky tolerovala. Svou věrohodnost dokladovali ochrannými listy (často padělanými) s podpisy buď císaře, papeže nebo jiných duchovních hodnostářů.²³

Od přelomu 15. a 16. století se situace pro Romy začala zhoršovat. Podoba restrikcí či perzekucí se různila od zákazu tuláctví, obvinění z vyzvědačství ve prospěch Turků přes očerňování z požárů a jiných přestupků až po legitimizaci zabíjení uprchlého kočovného Roma. 17. stol. pokračovalo v duchu pronásledování kvůli odlišnému způsobu života, který se vymykal kontrole (krádeže, žebrota, věštění apod.) s vyvrcholením v 18. stol. a násilnou asimilací za Marie Terezie, která na určitou dobu pozici Romů jakožto mírně přizpůsobených zlepšila. Represivní politika v různé míře pokračovala a postoj majority se zdál být rozporuplný. Přítomnost Romů vyvolávala jak obavu z nebezpečí a konfliktů, tak podněcovala k využívání jejich služeb (sezónní, kovářské práce nebo léčitelství apod.). Na konci 18. stol. se tedy na našem území vyskytovaly skupiny kočovných (Čechy, Slezsko),

²³ Vstup romských protagonistů na jeviště evropských a českých dějin. In NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. s. 16-22.

ale také polousedlých Romů (Morava). 19. století Romy jakožto negramotné obyvatelstvo odsunulo ještě dále na okraj společnosti. V období tzv. 1. republiky se objevují restriktivní normy proti tuláctví a cikánskému způsobu života, přičemž spořádání romští obyvatelé měli formálně možnost využívat všechna občanská práva. Závažným bodem v historii represivní politiky je rok 1935 a tzv. Norimberské zákony, které určovaly, kdo je právoplatným občanem a v této době začínají rasově-biologické výzkumy Romů. Během druhé světové války vznikaly pracovní tábory (Lety u Písku, Hodonín u Kunštátu), kam byli kromě Židů ve velké míře umísťováni i Romové. Transporty do koncentračních a vyhlazovacích táborů (Buchenwald, Osvětim, Březinka) trvaly do roku 1944.²⁴ Během toho zahynulo asi 300 tis. Romů, z toho ze 7000 původních romských obyvatel v ČR jich u nás zbylo kolem tisíce. Po skončení války byla situace mezi majoritou a Romy napjatá. Období komunistické nadvlády je spojováno s další vlnou asimilační politiky a řízenou migrací, která začala rozkládat vztahy a hodnoty komunit.²⁵ Romové osídlili zejména pohraničí, uvolněné německými obyvateli, byli umísťováni do bytů a sociální struktura tradiční romské komunity se dále narušovala. V r. 1957 byl vydán zákon o zákazu kočovnictví a vládní snahy o asimilaci a přizpůsobení romské populace byly zaměřené na sociální proměnu a začínaly s 90% romskou negramotností. 60. léta 20. století mají za společný jmenovatel „oteplení vztahů“, zejména proto, že vznikají první romské svazy, které však v období normalizace opět zanikají. Převrat roku 1989 byl zlomový jak pro Evropu, tak pro Romy. Sociální stát, poskytující výhody a podpory, najednou vyžaduje zodpovědnost a samostatnost, na kterou Romové nebyli zvyklí. Vznikají romská ghetta a stát musí řešit problém nezaměstnanosti, nevzdělanosti a rasismu víc než v obdobích předchozích. Duch revoluce se nese i do 90. let, kdy vlivem svobodné politiky přichází změny i do církevní oblasti a Evropa zažívá „křesťanské probuzení“.²⁶ Vlivy nových

²⁴ Tamtéž.

²⁵ ROUS, Jiří. *Romové-vhled do problému*. Brno : [s.n.], 2003. Náboženské představy, obřady, víra, s. 39-42.

²⁶ Etnické a kulturní minority : Romové. In *Zápisky z přednášek*. Liberec : [s.n.], 2009. s. 10.

náboženských hnutí a dopady na romské komunity a jejich život bude blíže rozpracováno v kapitole „Vliv nových náboženských hnutí“.

3. Náboženství Romů v očích gádžů

V předchozích kapitolách byl naznačen vývoj romského etnika a Romů jako sociální skupiny s jejich pozicemi v historii vůči majoritní společnosti, které se mohly určitým způsobem podepsat na utváření náboženských konceptů a pojetí víry. Tato podkapitola by měla všeobecně nastínit základní charakteristiku romského náboženství se svými hlavními body. Konkrétní problematika jednotlivých fenoménů bude zpracována v kapitolách následujících.

Na jinakost Romů bylo v historickém kontextu pohlíženo od pozice kajícníků až po „osoby bez náboženství“. Nejtypičtějším rysem romského náboženství je totiž podobnost nebo shoda s majoritním náboženstvím a zároveň specifický až odlišný obsah. Ten je u tradičních komunit většinou založený na pohanských naukách o magii, pověrách, víře v nadpřirozené bytosti nebo tradičních rituálech, které se velmi často nemohou shodovat s danou náboženskou formou. Jeden z prvních, kdo popsal Romské náboženství, byl Augustini ab Hortis v 18. stol., který se o romské víře na Slovensku vyjádřil takto: (Původní jazyk citace je ve slovenštině) „*Do Uherska přišli bezpochyby už i s řeckým náboženstvím. Ted' jsou katolíci anebo se hlásí k jednomu či druhým protestantům. Takové je jejich náboženství navenek. Co se týče jejich vnitřního přesvědčení a víry, o tom nám chybí vědomosti a poznatky. Svým srdcem nenáleží ani k jednomu náboženství.*“²⁷ Romové jsou dodnes známí svým vlažným přístupem k náboženským organizacím i omezenou potřebou je pravidelně navštěvovat. Slovenští Romové tedy patří převážně ke katolickému vyznání. Důvod jejich výběru některé teorie opírají o okázalost, liturgii a množství světců, jiní tuto teorii odmítají s důkazy o romské neznalosti modliteb, světců nebo samotným nezájmem o účast. Většinová společnost na základě pozorování vnějších projevů může usoudit, že romská komunita je ateistická. Při bližším náhledu lze ale zjistit, že jejich zbožnost je jednou z nejdůležitějších součástí romského osobního

²⁷ PODOLINSKÁ, Tatiana. *Etnologické rozpravy*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2007. "Čokoládová Mária"- "romské kresťanstvo na Slovensku", s. 50-77.

a společenského života. Projevy toho je možno vidět v každodenním životě a domácnostech, které většinou nepostrádají sakrální předměty jako obrazy Ježíše Krista nebo kříže, koncentrované do jednoho místa, kde se Romové často modlí. Tento projev společně s vynecháváním návštěv kostelů odůvodňují tvrzením, že „Bůh je přeci všude.“ I přes svou privátní víru jsou situace, kdy přítomnost duchovního přímo vyžadují. Jedná se o přechodové rituály, tj. pohřeb a křest, které jsou spojené s vírou v nadpřirozeno a se strachem z vlivu onoho světa. Duchovní má v takových situacích roli někoho, kdo komunikuje s tímto světem a kdo se chopí úkonů, které jsou pro ně velice obávané. (V minulosti takové úkony mohl v kastovním systému vykonávat brahmán.) Tam, kde Romové nežijí aktivním náboženským životem, je snadný přístup nových náboženských vlivů, ke kterým bývají poměrně otevření. Často tak vzniká tzv. vícevrstevná konfesionalita, která v sobě zahrnuje jak náboženskou formu původní, tak nový směr přijatý působením misijních spolků. Nezřídka se stává, že obrat na nové náboženství proběhne několikrát. Naši evropské kultury se takový přístup může jevit jako povrchní, přesto z výzkumů takových konvertitů je zjevné, že vynikají horlivostí dokonce nad své stálější spoluvěřící. Vliv nových náboženských hnutí může mít a v posledních desetiletích má velký vliv na sociální život Romů a může fungovat jako příznivý regulativ případných sociálně-patologických jevů či jiných problémů, o čemž pohovoří kapitola „Vliv nových náboženských hnutí“.²⁸

²⁸ KOVÁČ, Milan. *Čačipen pal o Roma : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : PaP, 2002. Religiozita Romův a aktivity cirkví vo vzťahu k Rómom, s. 127-134.

4. Projevy romské religiozity

Oblast projevů romské religiozity začala být zkoumána kvůli svým specifickým aspektům zdánlivě podobným víře majoritní společnosti a zároveň odlišným od náboženské tradice majority. Podoby projevů religiozity Romů není možné komplexně vysledovat zkoumáním jejich veřejných projevů nebo je spojovat s účastí v církevních institucích, ke kterým mají Romové specifický vztah. Společnost měla v minulosti tendenci na základě hodnocení vnějších projevů považovat Romy za ateisty. Teprve bližší pohled do problematiky ukázal množství zvláštností romského pojetí náboženství. Je to zejména fakt, že typickým projevem jejich víry je domácí duchovní život a jeho individuální provozování často nezávislé na institucích.²⁹

V duchovní kultuře Romů je jednou z nejvíce se odlišujících oblastí specifikum tradičních projevů, zastoupených určitou mírou lidového náboženství, pověr a magických praktik. Komplikace v pohledu na takové rozvrstvení duchovna může působit i fakt, že určitá část náboženských představ je přejatá od okolní společnosti a navíc modifikovaná. Právě přebírání, modifikace a plnění duchovních forem vlastními obsahy můžeme řadit mezi jeden z typických projevů romské religiozity. Stejně tak je tomu i v případě svátků. Často jsou převzaté, přetvořené a vysvětlené vlastním způsobem.³⁰ Vztah k Bohu a představy o posmrtném životě jsou nezřídka založeny na tradovaných pověrách. I přes zdánlivě slabou a proměnlivou věrouku chovají Romové k Bohu velký respekt. Toto má za následek sociální regulaci jejich chování. V postoji Romů vůči faráři/duchovnímu lze vidět možný problém v tom, že v kontrastu s členy katolické církve (kam se většina Romů na Slovensku hlásí) měli, a někde stále mají, Romové „problém“ vidět ho jako prostředníka kontaktu s Bohem. Tradičně je považován spíše za osobu, která má

²⁹ DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů : Romano Drom 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. Lidové náboženství- víra a pověry Romů , s. 123-135.

³⁰ tamtéž

kontakt se světem mrtvých. Kult světců je podstatně zakořeněn v katolické společnosti, ale Romové se na základě vlastních přesvědčení všeobecně raději obrací k univerzální autoritě (Bůh).³¹

Ve snaze zaměřit se na lidovou víru Romů se zbytky animistických prvků se dozvídáme, že její hlavní projev je v pověrečných úkonech (ač jsou některé převzaté a přizpůsobené), ze kterých lze vysledovat určitou stopu specifik. Pověry pomohly romskému etniku konzervovat tradiční způsob života (někde dodnes). Může to být např. víra v ochrannou moc amuletů nebo červené barvy. Pověrečné prvky se objevují i v lidovém léčení, které bylo založeno jak na racionálním poznání přírody, tak na magickém a iracionálním obsahu. Dalším aspektem náboženských představ v této oblasti je magie. Nejčastější zmínky jejího využívání jsou z oblasti milostné magie (víra získat pomocí praktik a úkonů lásku druhého), černé magie (úkony pro vykonání pomsty) nebo věštění z ruky a hádání z karet, čemuž se věnovaly především romské ženy. Další specifické projevy lze zaznamenat ve víře v duchy zemřelých a s tím spojené rituální chování ve snaze zabránit návratu duše zemřelého nebo v jiné nadpřirozené síly (dobré i zlé). Velký význam má také zaklínání, které se projevuje v každodenní běžné řeči Romů. Někdy ale jen z důvodu dodání důležitosti a věrohodnosti vlastním slovům.³²

Některé projevy jako např. víra v nadpřirozené síly, v mule, dodržování zvyků, víra v ochrannou moc amuletů nebo potřeba ochrany těhotných žen a malých dětí se dnes objevují i mimo romské osady nebo v českých a moravských městech. Tam si Romové neuvědomují původní význam prvků jejich víry a jednají spíše automaticky nebo zmíněné prvky považují za své zvyky. Zbytky animistických názorů v projevech romského náboženství jsou právě ona specifika romské kultury.

³¹ KOVÁČ, Milan. Religiozita Romův a aktivity církví vo vzťahu k Rómom. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 127-143.

³² DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů : Romano Drom 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. Lidové náboženství- víra a pověry Romů , s. 123-135.

V dnešní době mezi našimi Romy převažuje křesťanská víra. Užší vztah s církví (duchovním) je spíše v obdobích, které Romové považují za důležité z hlediska vlivu nadpřirozených sil a pro vlastní angažování se nebezpečné. Indiferentnost, někdy uváděná jako zdánlivá, jindy jako zcela zjevná, je alespoň z části vyvážená pořádáním romských procesí a poutí nebo překladem Bible do romského jazyka.³³

Postupným rozpadem a diferencováním romských komunit a tím i jejich hodnotového systému a některých prvků tradičního způsobu života se projevy romské religiozity v čase mění. Dochází k asimilaci, přizpůsobování a míšení kultur a mladá generace Romů začíná uvažovat jinak. Přesto jsou i dnes v jejich myšlení a postojích zjevné vlivy výše zmíněných specifíků. Tato kapitola bude zaměřena především na popis specifických projevů, vycházejících z lidového náboženství uchovaných především v tradičních komunitách. Proměny, důvody a flexibilita romské konfese či odlišnosti mezi náboženskými projevy Romů z tradičních nebo „nových“ církví (NNH= *Nová náboženská hnutí*, tzn. *letniční hnutí* apod.) bude podrobněji zpracováno v závěrečné kapitole Vliv nových náboženských hnutí na romskou religiozitu.

4.1 Pojetí Boha

Zaznamenané představy o Bohu vypovídají o tom, že je pro Romy něčím výjimečným a výsostně postaveným. Bůh je pro ně více než neurčitou energií. Je dobrým duchem, který řídí osud lidí a který ze svého nejvyššího postavení také zastřešuje existenci ostatních nadpřirozených sil (dobrých i zlých), nad nimiž má moc. Romsky se nazývá *o Del*, *o Devel* nebo *o Dil (Dyl)*, přičemž se lze setkat se zdrobnělinami jako *o Deloro* (božíček) apod.³⁴ Romské představy o Bohu byly zachyceny především v pohádkách a příslovích, z nichž je možné vyčíst jeho povahu

³³ tamtéž

³⁴ DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů : Romano Drom 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. Lidové náboženství- víra a pověry Romů , s. 125-126.

a vztah, jaký k němu romské etnikum chová. Následující přísloví a slovní obraty mohou sloužit jako několik příkladů pro nastínění povahy tohoto vztahu:

„*Ani lísteček se nepohne, nebude-li Bůh chtít.*“

„*Nehledej Boha venku, hledej ho ve svém srdci.*“

„*Ty Boha nevidíš, ale Bůh tebe vidí.*“

„*Trestá, Bůh, trestá, koho se mu zachce.*“

„*Bůh Romy neopustí.*“³⁵

Personifikace Boha v romských pohádkách není nic neobvyklého. Vystupuje v nich jako někdo, kdo je Romům rovný a s kým mohou vést obyčejnou konverzaci. Vztah s ním je většinou popisován přátelským poutem. Děti z romské obce Lomnička na Slovensku uvedly, že ani ony se Boha nebojí a jejich představy se většinou shodovaly v tom, že Bůh je jako spravedlivý, dobrý člověk. Toto přátelství se odráží i v přednášení modliteb, které mají osobní charakter a nezřídka jsou plné proseb o odpuštění a naděje na ospravedlnění- to je přisuzováno spíše Ježíši než Bohu.³⁶ Na druhé straně je Bůh někdy také viděn jako někdo, kdo umí i potrestat. Členové křesťanské majoritní společnosti by tuto vlastnost pravděpodobně přiblížili již zmíněné vlastnosti Boží spravedlnosti, ale u Romů se zdá, že je druhá tvář Boha bližší lidskému charakteru, neváhající pomsty či hněvu.³⁷

Způsob, jakým si jednotliví Romové a komunity představují Boha a náboženskou problematiku, se liší v závislosti na jejich vzdělání, sociálním statusu, celkové duchovní vyspělosti a orientaci i na životních podmínkách a potřebách jednotlivce. Převažující koncepty víry v dané skupině nemusí být pravidlem pro

³⁵ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2003 [cit. 2011-02-18]. Devel. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

³⁶ BOTOŠOVÁ, Anina . Identita, sociálny a náboženský život v rómskej obci Lomnička. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 75-77.

³⁷ DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů : Romano Drom 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. Lidové náboženství- víra a pověry Romů , s. 125-126.

každého jednotlivého člena.³⁸ Zajímavá je proměna podoby Boha v tradiční uzavřené komunitě původně vyznávající majoritní náboženství. Konkrétně tam, kde se v obsahu drželi vlastních tradičních představ. Podoba Boha a vnímání víry bylo ovlivněno určitým proudem evangelizace (zejména po r. 1989) a pozměnilo náboženskou konfesi Romů, čímž odsunulo romského Boha a zřejmě i některé z nadpřirozených, animistických či magických základů na okraj nebo zcela mimo dění. O této proměně bude detailněji pohovořeno v kapitole Vliv nových náboženských hnutí. Zde bude hlavní pozornost věnována tradičním komunitám a představám z nich vycházejících.

Jednou z nejčastějších odlišností, která bývá někdy křesťanskou společností špatně přijímána, je zahrnutí Boha do problematiky konceptu Boží Trojice. Bůh Otec, Ježíš Kristus a Duch Svatý je zde zredukován pouze na Otce a Syna, případně doplněný o třetí osobu – Pannu Marii. Bůh je vnímán nejen jako nejvyšší autorita, ale někdy jako nejstarší předek celého lidského rodu, dokonce se objevily i výpovědi, ve kterých byl Bůh předkem již tři generace dozadu.³⁹ Kult Panny Marie je silně rozšířen (rozebrán v kapitole Romské poutě a kult Panny Marie), přesto nepřevyšuje kult Ježíše Krista nebo Boha Otce. Tento postoj může mít souvislost s patriarchálním myšlením tradičních romských společností. Kult ostatních světců nejsou příliš rozšířené.⁴⁰ Bůh pro Romy zůstává neviditelným a pojetí ukřižovaného Ježíše je odmítáno. Zobrazení Ježíše jako živého pastýře se upřednostňuje před zobrazením mrtvého těla na kříži. Pravděpodobně proto, že mrtvým v tradičních komunitách Romů není přisuzován kladný vliv a jejich přítomnost je povětšinou nechtěná (viz kapitola Víra v nadpřirozené bytosti). Čím dál více se ale v dnešní době objevuje v romských domácnostech kříž. Je to zřejmě díky průniku katolictví do romského

³⁸ tamtéž, str. 125

³⁹ KOVÁČ, Milan. Religiozita Romův a aktivity cirkví vo vzťahu k Rómom. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 127-143.

⁴⁰ Tamtéž.

vnímání, ačkoli se dává přednost holému kříži bez těla.⁴¹ Podobně propojené je i odmítání zmrtvýchvstání Krista, což by pro Romy bylo z hlediska snahy udržet mrtvé v pokoji ze strachu před vracejícími se dušemi spíše nepříjemností.⁴² Ježíš je vnímán většinou Romů jako výjimečný člověk, ale jak jemu, tak Bohu mají stále tendenci připisovat povahové vlastnosti podle vlastních představ a hodnotové orientace.⁴³

Netypičtější symbolem pro vnímání Boha je každodennost, která se silně promítá do víry Romů, jejich přístupu k morálnímu žebříčku, církvi, používání jazyka apod. Romové věří, že Boha lze najít všude, zejména ve svém srdci, a že není důležité za ním chodit do kostela každou sobotu či neděli, aby s ním mohli promluvit. K tomu slouží domácí „svatostánky“, které často bývají plné obrazů, přívěsků, sošek atd., u kterých se Romové pravidelně modlí a jsou hrdí na to, že díky svatým obrazům tak mohou svůj život žít téměř permanentně před Boží tváří. Každodenní pojetí víry se zakořenilo i do slovních obrátů, jako jsou pozdravy, žehnání, přání, nebo kletby a písň.

„Ať vám dá Bůh štěstí a zdraví.“

„Bůh tě přivedl do naší chudoby“ (tradiční uvítací formule)

„Zůstávejte s Bohem.“ (při loučení)⁴⁴

Důvod, proč Romové mají transcendentno včleněné do každodennosti, má své historické opodstatnění. Po svém odchodu z Indie a oddělení se od ostatních kast

⁴¹ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2003 [cit. 2011-02-18]. Devel. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

⁴² PODOLINSKÁ, Tatiana . Boh medzi vojnovými plotmi : Náboženská polarizácia v romskej kolónii v Plaveckom Štvrtku. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 164.

⁴³ DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů : Romano Drom 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. Lidové náboženství- víra a pověry Romů , s. 125-126.

⁴⁴ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2003 [cit. 2011-02-18]. Devel. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

zřejmě ztratili kontakt s nejvyšší kastou *brahmánů*, kteří příslušníkům ostatních *džátí* sloužili při náboženských důležitých obřadech. Byli to „profesionálové“, kteří uchovávali systém náboženských představ dané společnosti a byli klíčovými osobami nejen při obřadech, ale i rituálech. Pro absenci těchto obřadníků se transcendentno v čele s postavou Boha plně začlenilo do každodenního života Romů. Dnešní obřadník, tedy kněz, již není potřebný pro rituální úkony a není většinou ani spojován s Božím prostředníkem, jako tomu bývá např. v katolických církvích. Je především v roli komunikátora s nadpřirozeným světem a Romové ho využívají zejména pro přechodové rituály spojené s nebezpečnou nečistotou - křest a pohřeb. (Blíže rozpracováno v kapitole Přechodové rituály).

Pro eschatologii, představy o posmrtném životě, je u Romů podstatné, že funguje jako regulace chování a morálních postojů pro život pozemský. Podstatnější ale je, že všeobecně všichni Romové věří, že se dostanou do nebe, a to na základě přesvědčení o svých morálních hodnotách a rozšířenému tvrzení: „*Cigáni pojdu do neba*“ a víře v to, že jsou dobří lidé. Představa druhého světa není tolik odlišná od světa tohoto. Posmrtný život je vnímán spíše jako pokračování pozemského s několika rozdíly, např. tam podle některých názorů nebude diskriminace. Peklo je místem, kam jdou duše těch Romů, kteří se dopustili opravdu závažných přestupků a neodtrpěli si své prohřešky na zemi. Ti, kteří zažijí nějakým způsobem „Boží trest“ v podobě nemoci či neštěstí během života, mají přístup do nebe, případně do očištění. Vykonavatelem trestu může být d'ábel *o Beng*. V náboženských dualistických představách Romů stojí v přímém protikladu k Bohu. Narozdíl od Boha v Romech vyvolává strach, protože je vnímán jako samotná personifikace zla, které přichází jako trest za porušení Božích přikázání.⁴⁵ V některých skupinách na Slovensku je *o Beng* vnímán dokonce jako pojem všeobecně označující některé

⁴⁵ KOVÁČ, Milan. Religiozita Romův a aktivity cirkví vo vzťahu k Rómom. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 127-143.

skupiny démonů.⁴⁶ Jiné zdroje popisují výraz *Beng* jako pojmenování pro zlého člověka a sílu stojící oproti Bohu označují *bižužo* (nečistý).⁴⁷ Vnímání hříšnosti je samozřejmě odlišné od žebříčku majoritního obyvatelstva. Všeobecně se vychází ze známého křesťanského desatera, ale s několika modifikacemi. Krádež bývá tolerovaná (z hladu nebo nouze) a v minulosti se setkáváme např. v legendách o Kristu se snahou o legitimizaci na základě tvrzení, že Romům byla díky jejich chování při ukřižování krádež Bohem povolena. (viz kapitolu Mýtické představy) Představy o nároku na posmrtný život tedy pro úplné pochopení nemohou být vnímány skrze postoje a hodnoty člověka majoritní nebo křesťanské společnosti.

4.2 Mýtické představy

Historii romského etnika v Evropě se většinou dozvídáme skrze dokumenty psané majoritní společností, a to zejména proto, že Romové žádné kroniky ani dokumenty tohoto charakteru nevedli. Tato skutečnost (absence kronik) může vycházet z Indie, kde je zvyk podobný. První dokumenty zmiňující výskyt Romů mají náboženský charakter. Jsou jimi záznamy o tzv. anthinganech, kteří byli svým chováním připodobněni Romům a církevními příslušníky kritizováni a v záznamech pro své odlišnosti označováni jako „kacíři“.⁴⁸ Romské etnikum tedy nemělo při putování žádný průkazný materiál o svém původu nebo náboženských představách. Tento nedostatek nahrazovalo vyprávění založenými na představách mýtických. Důvod jejich počínání může odůvodnit následující text:

„Mnoho etnických skupin, které žijí v realitě tohoto světa prolnuté s realitou mýtickou, odvozuje svůj počátek od bohů. Podobné mýty vlastně existují u všech

⁴⁶ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 324-349.

⁴⁷ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2003 [cit. 2011-02-18]. Devel. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

⁴⁸ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K počátkům romských dějin. In *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000. s. 19.

národů, avšak tam, kde se rozvinula historická věda, se božské a hrdinské počátky národa posunuly do sféry pověstí.“⁴⁹

Mýtus je fabulovaný útvar, vypravující o vzniku Bohů, světa, člověka apod.⁵⁰ Romové svá mýtická vyprávění na evropské půdě používali zejména pro vysvětlení svého původu, ve snaze se začlenit, nebo k vysvětlení nadpřirozených jevů. Je možné se setkat s různými verzemi příběhu o tom, jakou roli hráli Romové při ukřižování Krista. Některé např. uvádějí, že Ježíš Kristus byl přikován pouze třemi hřeby, protože když Rom, kterému bylo dáno za úkol je ukovat, zjistil, na co je chtějí použít, odmítl vyrobit čtvrtý. Tímto příběhem Romové přijímají určitou identitu, která napomáhá utváření sebepojetí jako skupiny či etnika. Jiná verze tohoto příběhu vypráví o Romovi, který utekl se čtvrtým hřebem a jeho hledání bylo počátkem a odůvodněním pronásledování romského etnika. Kalifornští Romové na příběhu ukřižování ospravedlňují právo krádeže údajně darované Bohem výměnou za to, že hřeb, který byl určen pro Ježíšovo srdce, byl Romem spolknut.⁵¹ Odůvodnění kající pouti po Evropě se také často odkazuje na událost ukřižování, kdy se uvádí, že právě proto, že Romové hřeby ukovali, musí jejich potomci tímto způsobem činit pokání.⁵² Toho Romové silně využívali, protože dle historických záznamů „*císař Zikmund Lucemburský vydal dva ochranné glejty pro skupiny Romů pod vedením vlastních „vojvodů“*. První z těchto ochranných glejtů byl vydán na kostnickém koncilu v roce 1417 a druhý byl vydán pro skupinu pod vedením „vojvody“ Ladislava na Spišském Hradě 17. 4. 1423. Podle tohoto ochranného glejtu měli poddaní i vrchnost zajistit

⁴⁹ Tamtéž, str. 20

⁵⁰ RYVOLOVÁ, Karolína. *Náboženství romů*. [s.l.], 2001. 20 s. Zápisky z přednášek romistiky. UK.

⁵¹ OKELY, Judith. *The Traveller-Gypsies*. Cambridge : Cambridge University press, 1983. Ghosts and Gorgios, s. 215-230.

⁵² NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. Pravlast, exodus, jména, s. 9-15.

bezpečnost Romů při jejich putování.“.⁵³ S. A. ab Hortis ve své práci navíc dokládá, že Romům v tomto období bylo dovoleno krást po dobu sedmi let.⁵⁴

Mýtické představy slovenských Romů se dotýkají např. potopy světa a jsou zachycené především v pohádkách Mileny Hübschmannové⁵⁵. Objevují se v oblasti víry v démony, které byly detailně popsány poprvé v 19. století (Wlislocki), nebo také v teorii o egyptském původu Romů, kde vypravují rozličné verze o tom, jak se Romové zachovali, když Svatá rodina prchala z Egypta.⁵⁶ Kosmologické představy slovenských Romů o vzniku světa se v motivu ponoření se do prvotního moře a následného stvoření shodují s představami mnohých národů ve východní Evropě, Asii či Austrálii. Bajášská pověst o stvoření (Slovensko) má několik verzí, přičemž někdy jsou zmíněny smíšeniny různých biblických příběhů (o potopě nebo Sodomě a Gomoře) a představa Boha jako stvořitele je kladena na roveň sv. Petrovi, se kterým cestovali po zemi před tím, než byly stvořeny hory a břehy.⁵⁷ Existenci určité podoby země může u bajášských Romů potvrzovat tvrzení, že slovenští Romové ve svých mýtech o vzniku světa nikdy nezahrnují ono prvotní stvoření z „neexistujícího“.⁵⁸ Náboženské i jiné představy se nadále promítají v romských pohádkách, které dodnes bývají v tradičních komunitách poutavým vyprávěním a to

⁵³ *Muzeum romské kultury* [online]. 2010 [cit. 2011-03-26]. Dějiny Romů . Dostupné z WWW: <http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=320&Itemid=25&=cs>.

⁵⁴ AUGUSTINI AB HORTIS, Samuel. *Cigáni v Uhorsku*. Bratislava : [s.n.], 1995. Dohady o povode a pravej vlasti Cigánov, s. 16.

⁵⁵ RYVOLOVÁ, Karolína. *Náboženství romů*. [s.l.], 2001. 20 s. Zápisky z přednášek romistiky. UK.

⁵⁶ NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. Pravlast, exodus, jména, s. 9-15.

⁵⁷ AGÓCS, Attila. Bajáši na Slovensku a ich povest' o stvorení sveta : Bajášská povest' o stvorení sveta. In JAKOUBEK, Marek; BUDILOVÁ, Lenka. *Romové a Cikáni - neznámí i známí*. Praha : Leda, 2009. s. 137-149.

⁵⁸ Tamtéž.

nejen pro děti, protože v sobě nesou jistou míru romských původních představ a životních moudr, charakterizujících jejich identitu.⁵⁹

4.3 Čarodějnictví

Romské uplatňování čarodějnictví (slovensky bosoráctva) je v Evropě známé již od 12. století, kdy byla tomuto etniku přisuzována příslušnost ke křesťanské heretické sektě (athingané), známé svými magickými a věšteckými úkony. Nejčastěji se vyskytovalo věštění z ruky, léčení lidí nebo zvířat. Čarodějnice (bosorky) měly v této oblasti nezaměnitelnou úlohu, ač někdy zastoupily roli i starší ženy, které často také vynikaly v umění provádění magických úkonů. Trebišovští Romové využívali jejich služeb ještě do 50. let v podobě tzv. krevní msty v černé magii. Prováděly se různé úkony (žábě se zašily oči, byla držena v krabici na kamnech) a věřilo se, že se podobným způsobem promítnou i na tom, na koho jsou zaměřené; v tomto případě že oslepne. Lidé mimo romskou komunitu vysvětlují splnění těchto magických úkonů jako projev dlouhodobě skryté nemoci nebo psychického dopadu působením strachu z kouzla, kdy je možné i zemřít. Také věstecké schopnosti vykládání z karet nebo z ruky mají silné kořeny v romských tradičních komunitách. (Olašské ženy věštily z ruky po staletí, někde zůstává dodnes). Vykládání z karet, *tarot*, je pravděpodobně spjat s předky Romů podle teze, kterou zastává Sergius Golowin:

„Je to souhrn ezoterního vědění národa, jenž kdysi sídlil v horských údolích Himaláje a později byl v důsledku společensko-hospodářské katastrofy donucen k emigraci, aby se později jako národ Cikánů vynořil v Evropě.“⁶⁰

⁵⁹ NĚMCOVÁ, Pavlína. *Romské pohádky a jejich recepce* [online]. Brní, 2008. 60 s. Bakalářská práce. MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ. Dostupné z WWW: <is.muni.cz/th/174329/pedf_b/070408hotovka.pdf>.

⁶⁰ DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů : Romano Drom 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. Lidové náboženství - víra a pověry Romů , s. 125-126.

Magie se udržovala hlavně v tradičních komunitách, které byly odříznuté od okolní společnosti, což platí také pro romské léčitelství. To bylo navíc podpořené nízkým statusem Romů, kteří si doktora ve většině případů dovolit nemohli. Některé magické prvky uzdravování si pravděpodobně přinesli ze své vlasti, Indie, která je známá svou léčitelskou tradicí. Není však vyloučeno, že jiné praktiky získali i během svého putování do Evropy a svým pobytem na Slovensku.⁶¹

Podstatnou součástí „romského čarodějnictví“ nebo magických praktik, v jisté míře stále zasahující do duchovního a sociálního života Romů, je milostná magie. Týká se především oblasti získání, udržení nebo odehnání partnera a bývá častěji praktikována ženami než muži. V některých složitějších úkonech je nutná přítomnost zkušené „čarodějnice“, aby se zajistila spolehlivost provedení. Veškeré tyto magické úkony jsou spojené s respektem až strachem z účinnosti nejen na objekt magického úkonu, ale také na iniciátora a veškeré oblasti magických praktik spadají do tabuizovaných představ, proto není jednoduché kompletně tuto oblast zmapovat. U skupin pražských Romů, zkoumaných ve dvou odlišných skupinách (tzv. pražská elita z vyšších sociálních vrstev význačná svou vyšší vzdělaností od ostatních Romů a tzv. smíchovští Romové s nižším sociálním statusem, typickým manuálně prováděnou profesí) Lucií Hrdličkovou, byly zjištěny četné odlišnosti jak vlivem asimilace v moderní společnosti, tak i díky holému faktu, že jde o lokální a individuální odlišnosti.⁶²

Již v minulosti se mezi Romy vyskytovaly magické praktiky upravování potravin, vkládání tělesných částí (vlasy, chlupy) do předmětu druhého, označování předmětu druhého symbolem lásky, praktiky spojené s manipulací s vlasy apod. Známa byla na Slovensku v 80. letech 20. století např. praktika pro udržení věrnosti,

⁶¹ DUBOVÁ, Zuzana. Romské léčitelství : Úvod o romském léčitelství. In *Romano džaniben*. Praha : [s.n.], 2003. s. 10-12.

⁶² HRDLIČKOVÁ, Lucie. Magické a racionální v životě pražské romské elity. : Milostná magie. In *Romano džaniben*. Praha : Argo, 2007. s. 30-37.

kdy romské dívky dávaly svým milých vypít čaj z vody, ve které se předtím umyly.⁶³ Mezi pražskými Romy se objevují přibližně stejné motivy s tím, že odlišnosti se vyskytují jak mezi skupinami (elita oproti řadovým Romům), tak individuálně mezi jednotlivci. I přesto, že je užívání magických praktik v komunitách poměrně tabuizované téma, konkrétní příklady a názory na jednotlivé oblasti magie zjištěny byly. V oblasti potravin je to kromě okrajového používání bylin např. posílení milostného citu přidáváním menstruační krve do kávy. Řadové Romky byly s touto praktikou obeznámené, elitní Romky se přiklonily spíše k zapovězenosti tématu. Podobně se distancovaly také v otázce používání vlastních tělesných pachů či sekretů nebo vkládání chlupů či vlasů do předmětu druhého jakožto „nechutných“ a přežitých úkonů a situovaly je spíše do zaostalejších osad na Slovensku. Častěji přijímaným jevem je práce se symbolikou nebo manipulace s vlasy.⁶⁴

Symbody lásky jako iniciály partnerů jsou dodnes využívány v obou skupinách pražských Romů. Části oblečení, u „elitních“ Romů také předměty osobní potřeby bývají označeny iniciály obou partnerů a poté stačí už jen víra v nadpřirozenou moc tohoto symbolu a udržení lásky vyvoleného by mělo být zajištěno. Symbolické vytváření uzlů na předmětech z látky, kůže nebo páscích je vnímáno jako obřadní akt a je rozšířen především u řadových Romů; z části ale také u Romů elitních, kteří navíc uvedli jeho využití i mezi pražskou romskou mládeží. Víra v magickou moc manipulace s vlasy není pouze tématem českým. „Kouzlo“ svázání vlasů milující se dvojice už praktikovali maďarští Romové a mezi Romy slovenskými jsou tyto úkony uváděny jako jedny z nejúčinnějších. Kvůli silné víře v magickou moc vlasů je také dáván velký zřetel na nebezpečí zneužití. Ze strachu, že budou někým ovládnuti, se Romové na veřejnosti neradi češou nebo někomu půjčují hřeben. Svazování pramenů vlasů je pro české Romy údajně přežitkem a mělo spíše symbolizovat jednotu (elitní Romové uvádějí, že tento zvyk přetrvává u Romů španělských a francouzských. Co ale dobře pražští Romové znají, je

⁶³ HRDLIČKOVÁ, Lucie. Milostná magie při udržení si lásky milého a znovuzískání jeho lásky v životě pražských Romů. In *Romano džaniben*. Praha : Argo, 2007. s. 39-55.

⁶⁴ tamtéž

odstřižení pramene vlasů pro zajištění lásky partnera, aniž by to zjistil, ačkoli skutečnou účinnost onoho aktu poté zpochybnili. Další zajímavou praktikou je propichování fotografie špendlíky, které je také používáno buď pro posílení lásky nebo pro znovuzískání partnera/partnerky. Zpravidla bývá vyžadována přítomnost „čarodějnice“ nebo starší zkušené ženy. Složitost špendlíkové metody byla dokonce popisována mužem, „čarodějníkem“. Romové o tomto úkonu mluví s podobnou uzavřeností jako o přidávání tělesných přísad do jídla. Řadoví Romové přiznali legitimitu jeho používání, protože vše, co dá dva lidi dohromady, je správné. Na druhou stranu elitní Romové od propichování fotografií vyjádřili svůj odstup, přičemž jsou si vědomi jeho nadáleho používání.⁶⁵ Věštby se jeví jako praktiky měnící se v prostředí, protože velkoměsto je nepříznivým místem pro jejich aplikaci. Navíc elitní Romové, podobně jako česká společnost, vnímají jejich roli spíše jako společensko-zábavní aktivitu. Věrnostní přísahy spojené s nevěrou a následným společenským „očistěním“ se uplatňují u obou skupin Romů s tím rozdílem, že narozdíl od řadových Romů, muž z řad elity je při porušení přísahy poznamenán velkou hanbou a odchází od rodiny.⁶⁶

Víra pražských Romů v účinnost milostné magie je v komunitě stále něčím pulzujícím, avšak omezeným určitým etickým kodexem, který se projevuje u řadových a elitních Romů v rozličné míře (také v přístupu jednotlivce), jak lze vidět na přístupu ke konkrétním praktikám. Silný vliv má také míra přizpůsobování se české společnosti, kdy tradiční pojetí založené na animisticko-náboženských představách ustupují do pozadí zejména u elitních Romů, kteří se svým vzděláním, sociálním a ekonomickým statusem přibližují majoritě. Morální otázky milostné magie si Romové kladou a mnoho z nich se k manipulaci s vůlí druhého člověka staví s velkým respektem. Stejně tak jako je rozšířená víra v moc těchto úkonů na vytoužený objekt, je zakořeněné i přesvědčení, že „čarovné“ zásahy tohoto typu mohou přivodit problémy iniciátorovi v případě negativního zpětného působení.

⁶⁵ Tamtéž, str. 46-50

⁶⁶ HRDLÍČKOVÁ, Lucie. Magické a racionální v životě pražské romské elity. : Milostná magie. In *Romano džaniben*. Praha : Argo, 2007. s. 30-37.

Navíc pražští Romové dodávají, že magická láska nemá trvalý charakter a zdaleka není tak opravdová jako láska přirozená.⁶⁷

4.4 Víra v nadpřirozené bytosti

Vedle formy náboženství, kterou Romové často flexibilně přejímají od majoritní společnosti, (jak již bylo zmíněno v předešlých kapitolách), zůstává v obsahu ve většině případů, avšak s četnými odlišnostmi, jistá míra indického substrátu. Tento substrát má podle některých odborníků (M. Hübschmannová apod.) vliv na celkovou podobu pojetí víry v romských komunitách.

Pravděpodobným projevem tohoto substrátu jsou kromě Boha (který je podle pramenů zkoumajících víru romské komunity vnímán jako moc svrchovaná) také transcendentální bytosti. Ty zaujímají v každodenním životě Romů důležité místo. Mohou to být síly, které člověku pomohou, ale častěji jsou to právě ty nežádoucí, proti kterým je dobré se bránit (očisťovat se) konkrétním způsobem. V této kapitole bude pouze popsána podoba a výskyt jednotlivých nadpřirozených sil, konkrétní přístup k nim, ochrana či očisťování bude blíže rozvedena v kapitole Rituály.⁶⁸

Nadpřirozených sil, duchů či duchovních původců různých nemocí se v romské víře vyskytuje mnoho, a protože se často liší v pojmenování nebo dokonce v chování v závislosti na pojetí určité romské skupiny, nelze jednoznačně hovořit o konkrétním rozdělení či o jakémsi striktním konceptu. Některé odborné prameny naznačují možnost všeobecného konceptu (např. u slovenských Romů). Podle Mileny Hübschmannové slovenští Romové všeobecně rozdělují nadpřirozené síly na neviditelné (démoni, přísahy, kletby atd.) a personifikované (zejména čarodějnice-bosorka).

⁶⁷ HRDLIČKOVÁ, Lucie. Milostná magie při udržení si lásky milého a znovuzískání jeho lásky v životě pražských Romů. In *Romano džaniben*. Praha : Argo, 2007. s. 39-55.

⁶⁸ RYVOLOVÁ, Karolína. *Náboženství romů*. [s.l.], 2001. 20 s. Zápisky z přednášek romistiky. UK.

Zosobněné síly jako například *bosorka*, se mohou objevovat pod různými jmény, přesto s totožným nebo podobným chováním, což lze podložit ekvivalentem *gul'i daj/phen*, *čohani* nebo také podle dalších zdrojů *jagalo manuš*,⁶⁹ označujícím čarodějnici, která ohrožuje či vyměňuje nepokřtěné dítě.⁷⁰ Pojmenování *rižbaba*, zaznamenané mezi slovenskými Romy z Bystran, by mohlo být dalším názvem pro téhož ducha, protože se shoduje v charakterových rysech. Petra Dobruská ve své práci konkretizuje podobu *rižbaby* u této skupiny Romů: „*Je to duch mrtvé ženy, která zemřela při porodu, (...) její podoba je téměř neměnná, má bílý oděv a na rukou nosí své škaredé dítě. Někdy má u sebe předměty jako je koště nebo kladivo.*“⁷¹

Podle výpovědi Ladislava Goral Romové ztotožňují Gul'i daj se smrtkou, přičemž roli ducha odvádějícího umírající na onen svět zaujímá mezi Romy z Bystran postava jménem Poslancos.⁷² To znamená, že v tomto případě jedna funkce získala v různých komunitách odlišná označení. (smrtka – Gul'i daj a Poslancos)

Míšení znaků pro postavy různých duchů se ukazuje jako četný fenomén a pravděpodobně jedním z důvodových aspektů tohoto jevu může být právě malý důraz na uchovávání psané náboženské tradice nahrazený snadněji se obměňující lidovou slovesností. Další vliv, který se mohl podepsat na formování a výkladu duchovních charakterů, mohlo být prostředí, kam Romové migrovali a kde se usadili. (viz kapitolu Historicko-sociální faktory) Milena Hübschmannová podává další vysvětlení, které by mohlo být také jedním z důvodů prolínání znaků duchovních bytostí: „*Fenomény fixované rituálem mají sklony k větší podobnosti, jsou trvalejší.*

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2003 [cit. 2011-02-18]. Devel. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

⁷¹ DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 9.

⁷² RYVOLOVÁ, Karolína. *Náboženství romů*. [s.l.], 2001. 20 s. Zápisky z přednášek romistiky. UK.

Není-li rituál, fenomén je variabilnější, tzn. že transcendentální síla může mít konkrétní podobu dokonce v jednotlivých rodinách. (Některé jevy jsou však vysvětlovány všude stejně jako např. vypadávání zubů plošně znamená smrt v rodině)“⁷³

Důvody, proč slovenští Romové v různých osadách nebo komunitách různě pojmenovávají bytosti se stejnou charakteristikou nebo naopak připisují různé znaky duchovním silám pod jedním jménem, mohou být různorodé a každou komunitu by tedy bylo potřeba prozkoumat odděleně. Zaměření této práce bude ale všeobecnějšího charakteru.

⁷³ tamtéž

4.4.1 Duchovní původci nemocí/démonologie

Mezi nezosobněné síly se v romských komunitách řadí choroby, které se až na výjimky, nevysvětlují přirozeným způsobem, jako známe ze západní kultury, ale silami, které postižené většinou za něco trestají.⁷⁴ Jedna nemoc či zranění mohou být tedy vnímány různými způsoby- např. v případě popálení se o plotnu může být zranění považováno za „přirozené“, ale i za trest nebo dopad nějaké kletby, kde „plotna“ je pouze prostředkem pro nadpřirozenou sílu, a pak přirozená terapie nezabírá.⁷⁵

Nemoci se nepojmenovávají jménem, ale dostávají zástupná jména, aby je člověk nepřivolal. O rakovině nebo pohlavních chorobách se hovoří jako o *džungalo nasval'ipen* (hnusná nemoc) a o epilepsii jako o *oja* (tamta). Některé rodiny ve snaze chránit se například drží psy a kočky, aby obávané nemoci šly právě na ně; ne každý má však tato domácí zvířata z důvodu ochrany před nemocemi. Obecně jsou používána k zahnání případné kletby.⁷⁶

Aver nav (jiné jméno) se používá jako ochranná přezdívka pro děti před nemocemi, které je hledají podle jména, aby je mohly napadnout. Čekají, až bude vysloveno, a právě touto přezdívkou se nemoc zmate, aby dítě nemohla najít.⁷⁷ Používání tabuizovaného pojmenování budou konkretizována v kapitole Křest.

Představy o způsobování chorob démony jsou velmi staré a na určitém stupni vývoje se v různých podobách objevují u všech národů. Jejich výklad duchovními silami postupně dospěl až do bodu, kde díky pozorováním, pramenícím z 19. století (Heinrich von Wlislocki nebo M. Binga) můžeme u některých skupin hovořit o určité

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ DUBOVÁ, Zuzana. Romské léčitelství : Úvod o romském léčitelství. In *Romano džaniben*. Praha : Argo, 2003. s. 11-13.

⁷⁶ RYVOLOVÁ, Karolína. *Náboženství romů*. [s.l.], 2001. 20 s. Zápisky z přednášek romistiky. UK.

⁷⁷ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2003 [cit. 2011-02-18]. Devel. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

podobě polydémonizmu (zejména v oblastech jihovýchodní a střední Evropy), založeném na mytologickém obraze o králi a Aně (vyprávění objasňující vznik každého démona).⁷⁸ Je otázkou, do jaké míry původní pojetí démonů u romských komunit přetrvává a kolik se ho vytrácí. Zcela jistě se ale setkáme s četnými odlišnostmi u konkrétních skupin, což bude doloženo v následujícím textu.

Stejně jako M. Benga, Wliskoeki staví svůj výzkum na pozorování transylvánských Cikánů, a ačkoli je nyní v populární literatuře tato démonologie připisována všeobecně Romům všem, výskyt u našich Romů nebyl potvrzen.⁷⁹ E. Horváthová o slovenských Romech tvrdí: „*V démony chorob a lesní víly věřili i Cikáni na našem území*“, což lze chápat jako potvrzení oněch četných odlišností závislých na konkrétních romských skupinách.

Nejpočetnější skupinou zaznamenanou v oblasti démonologie jsou démoni přírody. Vyskytují se ve stromech, řekách, větru, polích či pod zemí. Jejich popis je příznačný pro duchovní síly všeobecně, o kterých hovoří M. Hübschmannová v souvislosti se slovenskými Romy: 1. jsou neviditelní nebo se zjevují v rozličné podobě; 2. někdy pomáhají, spíš ale škodí; 3. jejich jména se nevyslovují, aby se nepřivolali.

Obraz nejcelistvější tvoří právě výše zmínění démoni chorob. Dostupná literatura nejčastěji hovoří o démonu *Melalo* (způsobuje zlost, šílenství, násilí), *Šilal'i* (zimnice), *Bitoso* (křeče v lýtkách, bolesti hlavy⁸⁰ nebo také žaludku⁸¹), *Lolo*

⁷⁸ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 344-346.

⁷⁹ DUBOVÁ, Zuzana. Romské léčitelství : Úvod o romském léčitelství. In *Romano džaniben*. Praha : Argo, 2003. s. 12.

⁸⁰ RYVOLOVÁ, Karolína. *Náboženství romů*. [s.l.], 2001. 20 s. Zápisky z přednášek romistiky. UK.

⁸¹ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 345.

Mišo (ekzémy), *Poreskero* (morové a cholerové epidemie) a další. Všichni jmenovaní démoni se podle legendy také spářili a povili demony další. Za nejhoršího je považován hermafrodit *Poreskero* se svými dětmi. Velice zajímavé je označení „*bibi*“, které s několika svými významy může neromovi (gádžovi) připadat poněkud matoucí. V běžném romském slovníku má tento pojem vysvětlení *teta*. V oblasti duchovní si lze všimnout značného rozdílu při porovnání vysvětlení dvou odborníků. M. Hübschmannová: „*Je to tabuistické označení pro zlou sílu, která způsobuje neštovice a jiné vyrážky*“, zatímco E. Horváthová: „*Jedná se o ochranného ducha dětí znamenající také tetu*“.

Je třeba si uvědomit, že synkretické tendence, kde Romové často přebírají zejména takové hodnoty a představy právě okrajové společnosti, které jsou pro většinovou společnost daného státu již skoro přežitě, nás nemohou dovést k čistým představám o původním stavu bez domněnek či hypotéz. A co víc, hovoříme o dynamicky se vyvíjejícím fenoménu, který při zaznamenání může být po určité době poněkud odlišný. Např. američtí usedlí Romové, Mačvájové o nemocích hovoří jako o takových, které jsou romské, a jiných, které jsou neromské a v jejich přenášení i léčbě vidí rozdíl. Podle nich jsou gádžovské (neromské) nemoci způsobovány jejich mikroby a usedlý život v domech je právě zdrojem těchto nemocí, protože se dle výpovědí většina cítí více nemocná, než v dobách, kdy cestovali. Anne Sutherland nadále uvádí, že u nich do jisté míry stále přetrvává tendence tvrdit, že veškeré nemoci, včetně rakoviny, jsou způsobeny dotýkáním se gádžovských věcí a jedením jejich jídel. Navíc nemoci neromů musí být léčeny jejich způsobem, a to v nemocnicích, k nimž většina Romů nemá velkou důvěru.⁸² Nemoci slovenských Romů jsou podle Wlisluckého a Horváthové zpracovány výhradně v rámci démonologie.

⁸² SUTHERLAND, Anne. *The Hidden Americans*. USA : Waveland Press, Inc., 1975. Pollution, Boundaries and Beliefs, s. 330.

Nejen s nemocemi, ale také se strachem z kleteb, přísah či uhranutí spojují Romové vliv duchovních sfér. Přisahám každodenního života nebývá zpravidla přisuzován nadpřirozený význam - méně důležité se týkají jejich vypravěčské tradice a ty zásadnější jsou spojeny právě s etickými otázkami či právem - takové se objevují např. při smutečních rituálech („*God shall care for me dying without a candle*“ - „*Chraň Bůh, abych umíral bez jediné zapálené svíčky*“) nebo v souvislosti s muly („*Bůh zařídí, že mi dáš něco z toho do hrobu*“ - spojeno s pohřebním rituálem kalderašských Romů a počítáním makových zrn vysvětleným v kapitole Víra v mule). Výjimečně, avšak s největším účinkem, bývají používány přísahy v souvislosti s dětmi („*I shall not see my children anymore!*“ - „*Už nikdy neuvidím své děti*“)⁸³ Porušená přísaha může sama vyvolat potrestání transcendentální silou, která může končit až smrtí. („*At' se moje mrtvá matka (otec) ležící v hrobě zvedne a vezme mě i mé děti, jestli to, co říkám, není pravda.*“)⁸⁴

Pokud pomineme oblast méně významných každodenních kleteb („*Bůh tě potrestá*“, „*Budeš jíst kosti mých mrtvých*“ apod.), Romové přikládají duchovní význam tomu, co je vyřčeno jako „rituální kletbě“. Takové kletby jsou založené na pověřivosti komunity a mají funkci sociální kontroly (zajištění si pravdy a zaručení vyšší spravedlnosti). Je uváděno, že čím bližší je vztah oslovené osoby kletbou s tím, kdo ji vyslovil, tím větší má efekt (nebezpečné zejména uvnitř rodiny). Rakouští Kalderaši v dubnu slaví Den usmíření, kdy se prý vliv veškerých kleteb ruší.⁸⁵

Další oblastí způsobenou duchovními silami je uhranutí. Uhranutím je nejvíce ohroženo dítě a může být způsobeno i nevědomě dlouhým zadíváním se do očí.⁸⁶ Dómská indická kasta i dnes popisuje uhranutí potomka tím, že „*přejde do něčích*

⁸³ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-21]. Solax (Přísaha). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

⁸⁴ OKELY, Judith. *The Traveller-Gypsies*. Cambridge : Cambridge University press, 1983. Ghosts and Gorgios, s. 225.

⁸⁵ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-21]. Arman (Kletba). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

⁸⁶ RYVOLOVÁ, Karolína. *Náboženství romů*. [s.l.], 2001. 20 s. Zápisky z přednášek romistiky. UK.

očí“ a projevuje se nevolností, horečkami a v nejvážnějším případě i smrtí dítěte. S uhranutím je spojeno mnoho různých rituálů jako např. malování tečky na čelo u dómských kast nebo uvazování červené stužky (také mezi Romy).⁸⁷

4.4.2 Víra v mule

Náboženské představy Romů se s největší pravděpodobností budou různit s ohledem na geografickou pozici, čas, míru asimilace i kočovného způsobu života. S vlivem moderní společnosti a zanikáním některých tradičních romských komunit přicházejí i změny v duchovní kultuře Romů. I přes veškeré změny se však napříč odbornou literaturou prolíná víra v mule jakožto jednoho z nejdůležitějších prvků magických sil. (Silněji zřejmě bude zakořeněná v tradičních komunitách, než u Romů asimilovaných nebo asimilujících se do moderní společnosti). Z hlediska všeobecné charakteristiky pro mule (duchy zemřelých) platí, že se vracejí mezi lidi z onoho světa na zem, aby zde buď pomohli, nebo poradili, ale častěji (stejně jako většina transcendentálních bytostí) škodili lidem, které znali nebo se kterými měli nevyřízené účty.⁸⁸ Představy o těchto duších se objevují nejen v odborné literatuře, ale i v romských vyprávěních, beletrii a krásné literatuře. Jako vzorek lze uvést tvorbu romského spisovatele Vlado Oláha⁸⁹:

Na pouti ve Stropkově / O mulech

Na pout' do Stropkova se sjíždějí
všichni, i ti, co se odstěhovali do
Čech, jedou domů. Sloužil jsem
jako voják z povolání v Prešově.
S kamarády jsem si zašel do

⁸⁷ HOUDEK, Lukáš. *Dajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. Podobnosti v dómských a romských rituálech na ochranu novorozence. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6892>.

⁸⁸ RAICHOVÁ, Irena. *Romové: Tradice a současnost*. Brno : Moravské zemské muzeum, 1999. Romové a náboženství, s. 65-67.

⁸⁹ OLÁH, Vlado. *Le khameskere čhave/Děti slunce*. Praha: [s.n.], 2003. Na pouti ve Stropkově, s.112

hospůdky, popil pivečka. Pak jsem
zašel až k domku mé tety, která už
umřela. Na dvoře byl stůl. Přišli ke
mně dva psi. Říkám jim: „Tak vaše
hospodyně vám už umřela, co.“
V tu chvíli se stalo, že slyšeli na
zahradě ducha té zemřelé. Stáhli
ocasy mezi zadní nohy. Pak jsem
ji i já zaslechl. Eržu, moje tetu
která zemřela, jak pláče. Strach
mne přepadl, vlasy mi hrůzou
stály na hlavě. Psi hned zaběhli
do boudy. Já ve strachu tluču na
dveře u Jolany, u Eržičky. Nikdo
mi neotvírá. Pak jsem šel k Ďod'ovi,
Jožkovu synovi, on mi otevřel
a nechal mne spát ve svém domě.
Od té doby věřím, že duše
zemřelého po smrti žije dál.⁵

Právě proto, že se mulové spíše snaží lidem na zemi uškodit a Romové se jich
velice obávají, klade se značný důraz na správné provedení jednoho
z nejdůležitějších přechodových rituálů - pohřbu. I další rituály spojené se snahou
pomocť duši zemřelého pokojně opustit tento svět, jako například vyjádření úcty
v oplakávání, většina pramenů uvádí jako velice podstatný úkon. Průběh pohřbu
a úkony s ním spojené jsou vysvětleny v kapitole Přechodové rituály - pohřeb.

Kromě toho, že se Romové všeobecně snaží vyhnout příchodu mula, lze najít
i další společné znaky v oblasti charakteristiky této nadpřirozené bytosti. Většina
dotazovaných uvádí, že mule je těžko definovatelný a jeho tvář je nesnadno
popsatelná (někteří ho viděli pouze zezadu, jiní vůbec). Někdy se projevuje pouze
manipulací s předměty a čteně se také vyskytují zmínky o zvláštním mrazivém

pocitu nebo zápachu v přítomnosti mula.⁹⁰ Zajímavá podobnost se objevuje u indické kasty Dómů, jejichž popis duchů mrtvých, které nazývají *Bhúty*, se nápadně podobá právě romským mulům a navíc dodávají, že tento duch může být i černé barvy a někdy má zářící oči. Jinak (zcela shodně s Romy) to mohou být jak dobří, tak zlí duchové, jejich přítomnost je spojena s podobnými prožitky, jejich projevy mohou být jak manipulace s předměty, tak samo zjevení se, popřípadě komunikace s živými. Co se ovšem v romských záznamech neobjevuje, ačkoli v některých dómských kastách ano, to je schopnost, kterou Dómové připisují *Bhútům* - vstupování do těl živých lidí a snaha skrze ně mluvit či jednat. Liší se také den, který komunity uvádějí jako nejpravděpodobnější čas navštívení duchem. Dómové uvádějí desátý nebo jedenáctý den a příchod mule spojují zejména s časem po spálení těla (které je pro Romy nemyslitelné). Jiné prameny uvádějí, že předáříjské kasty své mrtvé pochovávaly, kdežto árijské je již spalovaly.⁹¹ Hned po takovém obřadu odchází tělo Dóma do nebe, aby se po nějakém čase mohl znovu narodit (reinkarnace se u Romů neobjevuje a zde ji s největší pravděpodobností můžeme připsat vlivu hinduistické duchovní kultury). Může se stát, že odchod je nějakým způsobem překažen a po jedenáct dní *bhút* zůstává ve své vesnici a ohrožuje pozůstalé. Tím, že se po zmíněné době v dómských kastách nasype popel do řeky, se zajistí absolutní odchod ducha. Manipulace s popelem se z důvodu nevykonávání spalování mrtvol u Romů neobjevuje (angličtí Romaničelové odmítání kremace odůvodňují tak, že by mrtvý neměl náležité místo odpočinku⁹²) a odchod mula je většinou spojen se třetím dnem po smrti pomocí rituálů spojených se samotným pohřbem. Američtí Mačvájové dokonce uvádějí, že duch mrtvého se třetí den může zjevit v podobě černého ptáka.⁹³ [Kalderaši (oblast Fra, Švé, Fin, Kan, USA, Brazílie.) uvádějí možný příchod mula

⁹⁰ DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 20-23.

⁹¹ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K počátkům romských dějin. In *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000. s. 27.

⁹² OKELY, Judith. *The Traveller-Gypsies*. Cambridge : Cambridge University press, 1983. Ghosts and Gorgios, s. 222.

⁹³ SUTHERLAND, Anne. *The Hidden Americans*. USA : Waveland Press.Inc., 1975. Pollution, Boundaries and Beliefs, s. 330.

po čtyřiceti dnech, což spojují s dobou, kdy mulo spočítá všechna maková zrnka, která jsou mu při pohřbu sypána do hrobu.]⁹⁴ Ke zjišťování příchodu mula Romové sypou mouku nebo sůl po místnosti a čekají, zda najdou zvířecí či lidské stopy. (Mule může přijít i v podobě zvířete.) Dómové velice podobně kolem občerstvení připraveném pro uspokojení ducha rozsypou písek nebo popel.⁹⁵

Mulem se podle slovenských Romů z Bystran může stát každý, kdo zemře, obřadně opustí tento svět a dostane se na onen svět, nebo dokonce člověk umírající či nepohřbený - taková duchové jsou uváděni jako „zlí/negativní mulové“. Tito mulové jsou někde označováni jako duchové gádžů, kteří zemřeli nepřirozenou nebo násilnou smrtí (osada Hermanovice), jinde podobně jako zavraždění či utopení Romové (Bystrany), na které je potřeba si dávat obzvláště pozor.⁹⁶ Američtí Mačvájové vnímají zlé mule jako duchy těch, kteří zemřeli dříve, než dosáhli stáří. Zmiňují se také o tom, že takové duše nedojdou statusu očištění, nazvaného *wuzho*, které se v normálních případech po šesti týdnech pojmenovává jako „*to clear the dead*“ (očistit mrtvého) a po této době bývá duše uvolněna. Tento příklad byl uveden jako kontrast přístupu ke smrti Romů slovenských, kteří podle Ireny Raichové vnímají znečištění smrtí jako stav, který je neměnitelný (narozdíl od narození). „*Rituální nečistota způsobená smrtí člověku už navždy zůstane.*“⁹⁷

⁹⁴ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-21]. Solax (Přísaha). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

⁹⁵ HOUDEK, Lukáš. *Zpravodajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. Bhútové – duchové zemřelých dómů. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6892>.

⁹⁶ DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 20-21.

⁹⁷ RAICHOVÁ, Irena. *Romové: Tradice a současnost*. Brno : Moravské zemské muzeum, 1999. Romové a náboženství, s. 67.

4.5 Rituály

*„Sociálním projevem náboženských představ jsou rituály. Rituál, jakožto standardizovaný způsob chování, je pro svou opakovatelnost nástrojem, pomocí něhož dané společenství udržuje a upevňuje své normativní uspořádání a organizaci. Díky své kolektivní povaze plní integrační funkci.“*⁹⁸ Rituální složka romského náboženství je jeho podstatnou součástí. K formám majoritního náboženství, které Romové formálně uznávají, se přidává obsah založený na víře v nadpřirozeno, které se projevuje v tradicích rituálů.

4.5.1 Přechodové rituály

Jedny z nejvýznamnějších rituálů v životě Romů jsou rituály spojené s přechodovým stádiem těla – smrtí a narozením. Protože se tělo v oněch chvílích přemísťuje z jednoho světa do druhého, nebezpečí s tím spojené bývá ošetřeno tzv. přechodovými rituály. Jejich důležitost je podmíněna přítomností obřadníka, který je většinou představeným církve, ke které se Romové formálně hlásí.⁹⁹

Tyto rituály plní tedy nejen funkci sociálně integrační, ale jsou také magickou ochranou před duchy, kteří jsou v romských komunitách velice obávaní.

Spousta asimilovaných skupin tradice a rituály spojené s těmito životními obdobími již nedodržují nebo pouze z části. Následující oddíl se bude více zaměřovat na ty skupiny, ve kterých tradiční kultura přetrvala nebo byla zachycena v minulosti.¹⁰⁰

⁹⁸ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : řílaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 38

⁹⁹ tamtéž

¹⁰⁰ *Rombase : Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-03-13]. Mourning rituals. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

4.5.1.1 Křest

Mezi přechodové rituály spojené s vlivem „jiného“ světa je považován křest dítěte. Je to úkon, který musí být vykonán profesionálním představitelem církve, ke které se Romové formálně hlásí. U slovenských Romů je to často katolický farář, protože katolictví je tam nejrozšířenější.¹⁰¹ Některé teorie vysvětlující využívání služeb duchovních pouze pro přechodové rituály se obrací na indický původ, kde Romové patřící ke kastám hudebníků, kovářů apod. využívali služeb tamních duchovních (brahmánů) a po odchodu ze své země potřebovali najít jejich náhradu.¹⁰²

Před samotným křtem jsou matka s dítětem po porodu v nečistém stavu. Voda je vnímána jako očistný element, přičemž některé slovenské romské skupiny tradovaly také ochrannou moc ohně, když novorozeně přidrželi nad plamenem.¹⁰³ Dítě je v období mezi narozením a křtem ohroženo nečistými silami z jiného světa. Mezi Romy jsou známé kromě úzkostlivé snahy nenechávat dítě samotné rituály na ochranu dítěte.¹⁰⁴

Velice obávanou silou je již zmíněná *bosorka* se všemi svými jazykovými ekvivalenty. Aby nebylo dítě ohroženo touto duchovní silou, která ho může vyměnit za zlé a ošklivé, dávají jak dómské kasty, tak Romové do postýlky železné předměty, které mají údajně moc tuto duchovní sílu odehnat.¹⁰⁵

¹⁰¹ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2003 [cit. 2011-02-18]. Devel. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁰² *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2003 [cit. 2011-02-18]. Boňa. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁰³ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 324-349.

¹⁰⁴ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2003 [cit. 2011-02-18]. Boňa. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁰⁵ HOUDEK, Lukáš. *Zpravodajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. Podobnosti v dómských a romských rituálech na ochranu novorozence. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6892>.

Pro zmatení dalších duchovních sil, které mohou ohrozit nepokřtěné dítě, se používá přezdívka, kterou dítě dostane, a jeho pravé jméno zůstává tzv. tabu. Používání tabuizovaného pojmenování může mít souvislost s chováním přírodních národů, které nevyslovovaly jména zemřelých, aby nepřivolaly jejich ducha. Podobný příklad lze vidět v záznamech ze starověkého Egypta, kde měl každý bůh a bohyně své tajné jméno, které jim dodávalo sílu, a pokud bylo někým zjištěno, totožný nad nimi získal moc.¹⁰⁶ Emília Horváthová věnuje část své práce „Cigáni na Slovensku“ právě tabuizovanému jménu dítěte, kde uvádí: *„Tabuizování pravého jména, které zná jediné matka, má zabránit lidem v jeho zneužití v magickém smyslu a zmást demony, kdyby chtěli dítěti ublížit. Ve svém prostředí je jedinec znám pod druhým jménem a třetí používá ve styku s gádži (neromy). Tabuizování jména nebylo na našem území zjištěné, ale další dvě jména byla a jsou běžná jak u kočovných, tak u usedlých Cikánů.“*¹⁰⁷

Mnohé z rituálů spojených se křtem potomka mohou být silně ovlivněny společnostmi, ve které Romové žijí, stejně tak jako náboženstvím, ke kterému se přiklání. Nelze ale přehlédnout hypotézu, že veškeré tradice a zvyky přejaté v „našich“ zemích se mohou prolínat s těmi, které si pravděpodobně přinesli ze své vlasti.

4.5.1.2 Pohřeb

Pohřební obřad, který umožňuje mrtvým definitivní odchod z tohoto světa a dodržování určitých rituálních úkonů, má zajistit, aby byl tento svět chráněn od vlivu světa posmrtného. Tyto rituály a pravidla se mezi skupinami liší. To, co mají ale všechny společné, je právě snaha umožnit duchu zesnulého bezproblémový

¹⁰⁶ HRABÁKOVÁ, PhDr. Luďka. *Jméno jako kulturní fenomén* [online]. [s.l.], 2008. 6 s. TUL.

¹⁰⁷ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 324-349.

odchod.¹⁰⁸ Úcta, strach z návratu ducha zesnulého a snaha nevyrušit jeho odpočinek bývají nejzákladnějšími rysy, které prolínají tento přechodový rituál.¹⁰⁹ V pohřebních tradicích jsou patrné společné znaky s rituály dómských kast. Zřetelná je i vzájemná podobnost mezi romskými skupinami. Dle chování příslušníků romských komunit i indických dómských kast je smrt vnímána jako kolektivní událost, které se účastní všichni příbuzní nebo i známí a společně naplňují koncept přechodového rituálu všeobecně přijímaného uvnitř své skupiny.¹¹⁰

První, co slovenští Romové udělají po smrti člověka, je, že to oznámí knězi. Konkrétně u bystranských Romů je potřeba zajistit kontakt s náboženským systémem tak, že nechají rozeznít zvony kostela, protože v tu chvíli může dle jejich víry duše zemřelého začít opouštět tělo.¹¹¹ Mrtvý se převlékne buď do nových nebo do oblíbených nebo nejlepších šatů. (Pravidlo se mezi skupinami liší). Bystranští Romové chtějí mrtvého vyprovodit s největší ctí, proto vybírají nejlepší oblečení.¹¹² Horváthová při popisu slovenských Romů tvrdí, že dříve mrtvého převlékali pouze majetnější komunity a běžnější bylo vkládání části oblečení do rakve z obavy, aby si pro ni mrtvý nepřišel sám.¹¹³ Romaničelové mrtvé oblékají do nových věcí podle jistých pravidel, které mohou připomínat symbolismus horní a dolní poloviny těla jako u Mačvájů. Kromě toho oblečení mrtvým dávají naruby. Otočené oblečení se

¹⁰⁸ Rombase : *Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-03-13]. Mourning rituals. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁰⁹ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : nilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 31-49.

¹¹⁰ HOUDEK, Lukáš. Zpravodajský server Romea.cz [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. Podobnosti v dómských a romských rituálech na ochranu novorozence. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6892>.

¹¹¹ DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 7-25.

¹¹² tamtéž

¹¹³ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 324-349.

objevuje také v ochraně proti duchovním silám u Romů na Slovensku.¹¹⁴ Oblečení nebožtíka do šatů, které měl rád, je opět shodným rysem i v dómských kastách v Indii před spálením těla.

Stejně jako příslušníci dómské kasty v Indii, také Romové ze západočeského Stříbra nebo slovenští Romové¹¹⁵ řadí mezi posmrtné úkony položení mrtvého na zem podestlanou trávou nebo slámou. Má to údajně zajistit lepší odchod nebožtíkovy duše. Není to však typické pro všechny skupiny. Hned po smrti se dómská vdova obleče do bílého sárí. Bílou vnímají jako barvu smutku.¹¹⁶ Tato barva se objevuje také u Romaničelů, kteří zakrývají zdi svých povozů látkou bílé barvy¹¹⁷, ale smutečním oblečením u Romů zůstává barva černá.¹¹⁸ U slovenských Romů se objevuje zvyk zakrývání zrcadel, zdokumentovaný v roce 2005 u bystranských Romů. Tento jednoduchý úkon údajně slouží k tomu, aby se zabránilo zjevení mula. U některých Romů jsou zmíněny rituály ostříhání vlasů a vousů pozůstalých, zejména vdov a vdovců.¹¹⁹ Jedno z vysvětlení by bylo opět možné najít v dómské kastě, kde truchlící muži, kteří si oholí vlasy, vysvětlují, že rituální znečištění se z vlasů a vousů smýt nedá.¹²⁰

Období mezi smrtí a pohřbem je doba, kdy se může začít zjevovat duch zemřelého a v té době je tělo uloženo do tzv. domu smutku, u kterého se *vartuje*.

¹¹⁴ OKELY, Judith. *The Traveller-Gypsies*. Cambridge : Cambridge University press, 1983. Ghosts and Gorgios, s. 250.

¹¹⁵ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 324-349.

¹¹⁶ HOUDEK, Lukáš. *Zpravodajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. pohřební rituály. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6841>.

¹¹⁷ OKELY, Judith. *The Traveller-Gypsies*. Cambridge : Cambridge University press, 1983. Ghosts and Gorgios, s. 250.

¹¹⁸ tamtéž

¹¹⁹ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 324-349.

¹²⁰ HOUDEK, Lukáš. *Zpravodajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. pohřební rituály. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6841>.

Vartování je činnost, při které se hlídá tělo mrtvého a rodinní příslušníci si u toho vypravují příběhy a humorné historky a vzpomínají na nebožtíka ¹²¹ Většinou je také spojeno s hlasitým truchlením a projevováním emocí a žalu nad ztrátou blízkého člověka. Ne vždy však je tento projev opravdovým žalem. V první řadě Romové vědí, že je to způsob, jak dostatečně projevít mrtvému úctu, která patří mezi základní pravidla uklidnění mula. ¹²² Doba vartování se může lišit jak mezi skupinami, tak v časovém horizontu vývoje skupin. Dříve bystranští Romové vartovali tři dny, dnes je to pouze den a na zbylé dva dny se tělo uloží do domu smutku. ¹²³ U Romaničelů to byl dříve den a noc v tzv. „death tent“ (stan smrti - mohl sloužit podobně jako dům smutku Romů slovenských) nebo na okraji tábora. Dnes je tělo z nemocnice přivezeno den před pohřbem a po tu dobu se vartuje. Snaha uložit mrtvé tělo na určitou dobu „mimo dosah“ celé komunity (death tent, okraj tábora) by mohla být připsána snaze eliminovat ono ohrožující znečištění spojené s tímto obdobím. V křesťanských i muslimských romských skupinách jsou preferovány starší ženy jakožto ty, které truchlí u mrtvého. ¹²⁴ Romaničelové to vysvětlují speciální silou, kterou mají ženy po menopauze k zastavení nečistoty. ¹²⁵ Romové v Bystranech uvádějí, že vartování příslušelo spíše mužům, zatímco ženy se chodily k mrtvému modlit za spásu jeho duše. ¹²⁶ Vartování tedy patří k neodmyslitelné potřebě všech romských skupin před tím, než tělo může podstoupit samotný obřad pohřbívání.

¹²¹ DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 7-25.

¹²² OKELY, Judith. *The Traveller-Gypsies*. Cambridge : Cambridge University press, 1983. Ghosts and Gorgios, s. 250.

¹²³ DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 7-25.

¹²⁴ *Rombase : Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-03-13]. Mourning rituals. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹²⁵ OKELY, Judith. *The Traveller-Gypsies*. Cambridge : Cambridge University press, 1983. Ghosts and Gorgios, s. 218.

¹²⁶ DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 7-25.

Nečistý stav spojený s obdobím před pohřbem některé skupiny demonstrují na absenci požívání vařených jídel, zejména masa, nemytí se nebo tím, že nespí.¹²⁷ Američtí Mačvájové nebo Vlachi se nesmějí holit, mýt, měnit si oblečení, česat se nebo nosit šperky po dobu tří dnů. Mezi Romy většinou pro nejbližší pozůstalé (kteří jsou nejvíce ohroženi znečištěním) vaří příbuzní nebo sousedé.¹²⁸ V dómských kastách se také kromě půstu udržuje omezený kontakt se „znečištěnými“. Po období znečištění následuje rituální očista, která se může skládat z malých obřadů a rituálů a opět se mezi skupinami různí. Dómské skupiny využívají obřadní koupel (často řeka Ganga), také čistí dům vodou nebo kraví močí.¹²⁹ Voda jako ochranný nebo očištný element figuruje u romských skupin také (viz. níže). Skupiny Romaničelů provádějí očištné rituály ve třech (tři lidé vaří, třikrát obejít stůl s kadidlem apod.) Dříve se mezi očištné rituály některých Romů (např. Mačvájové) zahrnovalo spalování smrtelné postele, karavanu nebo stanu zesnulého, což naznačuje víru v další ochranný a očištný prvek, a to oheň. Pálení majetku bylo postupem času nahrazeno prodejem neromům. Nečistota nemohla být změněna a ponechání si majetku bylo bráno jako nepříznivý faktor pro celou komunitu.

Kromě snahy uctít mrtvého a uklidnit jeho duši, hraje roli v dodržování pohřebních rituálů společně sdílený strach podporovaný vírou ve velkou moc nadpřirozených bytostí.¹³⁰ Samotné vykonání pohřbu je považováno za ochranný rituál, který má zemřelému poskytnout nerušený odpočinek. Mezi další ochranné úkony obvyklé u většiny skupin patří využívání magických nebo sakrálních

¹²⁷ OKELY, Judith. *The Traveller-Gypsies*. Cambridge : Cambridge University press, 1983. Ghosts and Gorgios, s. 218.

¹²⁷ DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 24.

¹²⁸ SUTHERLAND, Anne. *The Hidden Americans*. USA : Waveland Press.Inc., 1975. Pollution, Boundaries and Beliefs, s. 330.

¹²⁹ HOUDEK, Lukáš. *Zpravodajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. pohřební rituály. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6841>.

¹³⁰ DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 16-17.

předmětů. Častým znakem může být vkládání oblíbených předmětů do rakve zesnulého¹³¹ nebo oblékání oblečení naruby. Slovenští Romové v osadě Bystrany věří v magickou moc kříže, kterou demonstrují např. ochranným aktem překřížení nohou před spaním. Objevuje se také míšení ochranné modlitby jako přebrané formy náboženství s pozůstatkem víry v magično, projevující se právě strachem v nadpřirozeno a prováděnými úkony.¹³² Angličtí Romaničelové se ducha mrtvého snaží uklidnit např. kladením věnců, které symbolizují posmrtný odpočinek. Vzhledem k maximální snaze umožnit klid a nerušené pobývání mrtvého na onom světě, je pro Romy pitva, transplantace orgánů nebo kremace něčím naprosto nepřipustným. Používání jména mrtvého nebo zobrazování jeho fotografií není žádoucí (např. skupiny Gitanů nebo Romaničelů).¹³³

Oheň a voda dodnes mají v mnoha romských skupinách funkci ochrany proti duchům zemřelých a jsou využívány nejen při vartování (pozůstalí sedí kolem ohně a vypráví si), ale také při ochraně před mulem ve tmě (zapálení cigarety)¹³⁴ nebo při pohřebním obřadu (házení zapálené sirky za sebe při cestě ze hřbitova je spojené se zákazem otáčení se zpět především pro kněze).¹³⁵ Slovenští Romové využívali vodu pro omytí a oholení zesnulého s tím, že použité věci zakopali nebo hodili do řeky.¹³⁶ Vlachi Romové dříve mrtvého polévali, když bylo tělo převezeno na hřbitov,¹³⁷ což

¹³¹ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 342.

¹³² DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 22.

¹³³ OKELY, Judith. *The Traveller-Gypsies*. Cambridge : Cambridge University press, 1983. Ghosts and Gorgios, s. 226.

¹³⁴ DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 23.

¹³⁵ *Rombase : Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-03-13]. Mourning rituals. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹³⁶ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 342.

¹³⁷ *Rombase : Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-03-13]. Mourning rituals. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

se podobá tradici dómské kasty, kde se mrtví před převlečením také omývají.¹³⁸ Další ochranné funkce vody jsou zmíněny v kapitole Křest.

Mezi konečné pohřební úkony patří jak vynášení rakve z domu pozůstalých, samotné procesí na hřbitov (honosnost je např. u Romaničelů otázkou prestiže), tak rituály spojené se samotným obřadem, závěrečné loučení s mrtvým a hostina vyjadřující nejvyšší možnou úctu.¹³⁹ Romové věří, že splněním všech těchto podmínek pomohli rituálně vyloučit ducha zemřelého a zajistili dobré podmínky pro jeho poklidný život v jiném světě, čímž sebe ochránili od ohrožení.¹⁴⁰

4.5.1.3 Svatba

Přechodový rituál spojený se svatebním obřadem ve své charakteristice do jisté míry vybočuje z řady dvou předchozích. Je to zejména proto, že je spíše připisován záležitostem privátní religiozity a s tím souvisejícím pozbytím potřeby služeb duchovního (kněze, církevní autority k oddání). Pokud neprobíhaly obřady oficiální, rituální chování se projevovalo formou slibů věrnosti před svatým obrazem a zároveň pronášením kleteb, kterým se připisovalo vyplnění v případě nedodržení slibu. Z těchto důvodů byl pro Romy jejich vlastní svazek uvnitř komunity podstatnější, než svazek církevní nebo civilní.¹⁴¹ V některých případech ke sňatkům uznávaným majoritní společností ale docházelo. V minulosti to bylo zejména vlivem tlaku okolí, kde nesezdání jedinci byli majoritou zavržováni a jejich děti považovány za nemanželské. Vliv měla samozřejmě také snaha přizpůsobit se zvyklostem

¹³⁸ HOUDEK, Lukáš. *Zpravodajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. pohřební rituály. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6841>.

¹³⁹ DOBRUSKÁ, Petra. Víra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 24.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ KOVÁČ, Milan. Religiozita Romův a aktivity církví vo vzťahu k Rómom. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 127-130

prostředí, která četnost zejména sňatků církevních podpořila.¹⁴² Postupem času zvyšování počtu takových svazků ovlivňovala i ekonomická podpora státu (přídavky na děti, daně).¹⁴³ Údaje hovořící o těchto svazcích jsou 46% civilních sňatků u českých Romů (J. Rous)¹⁴⁴, které lze porovnat s údaji ze skupiny britských Romů, kde Judith Okely v roce 1975 zaznamenala číslo o něco vyšší – 58%.¹⁴⁵

Manželské svazky v romských tradičních komunitách nevznikají na základě libovolného výběru. Zohledňuje se několik aspektů spojených jak se sociálním statutem, tak s rituální čistotou (postupem času dochází v jednotlivých komunitách k vytrácení původních zvyklostí a posouvání hranic). Svatba hraje důležitou roli při tvorbě sociálních vztahů. Jedinec získává nové postavení a rodina spojením jedinců nejlépe z příbuzenské skupiny a někdy pro uklidnění konfliktních vztahů mění svůj socioekonomický status.¹⁴⁶ Romský sňatek v takových komunitách bývá často smluven rodiči a je symbolem společenské stability, spolupráce komunit a způsobem legalizace nově vzniklého vztahu. Rituálně čisté představy o spojení dvou lidí vycházejí z pravidel endogamie. Týká se to jak spojování Romů s neromy, tak také různých romských skupin, které se o jiných skupinách mohou domnívat, že z důvodu nějakého jimi neuznávaného chování patří mezi „nečisté“.¹⁴⁷ Tento fenomén patrně

¹⁴² LIÉGEOIS, Jean-Pierre. *Rómovia, Cigáni, Kočovníci* [online]. Bratislava : Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy, 1995 [cit. 2011-03-26]. Manželské svazky, s.66-67 . Dostupné z WWW: <www.radaeuropy.sk/swift_data/source/dokumenty/.../romovia.pdf>.

¹⁴³ ROUS, Jiří. *Romové-vhled do problému*. Brno : [s.n.], 2003. Náboženské představy, obřady, víra, s. 41.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ OKELY, Judith. Cikáni a vládní politika v Anglii : Manželství, rodina a příbuzenské skupiny. In BUDILOVÁ, Lenka; JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň : Dryada, 2007. s. 78-81.

¹⁴⁶ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : ňilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 38-39.

¹⁴⁷ LIÉGEOIS, Jean-Pierre. *Rómovia, Cigáni, Kočovníci* [online]. Bratislava : Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy, 1995 [cit. 2011-03-26]. Manželské svazky, s.66-67 . Dostupné z WWW: <www.radaeuropy.sk/swift_data/source/dokumenty/.../romovia.pdf>.

vychází již z období indických kast, kde je v zákoníku (*Mánavadharmaśāstra*) vniklém pravděpodobně již v 5. stol. před Kr. přísně zakázán sňatek mimo vlastní kastu nebo např. sňatek dívky z vyššího stavu s mužem z nižšího (brahmánka za šúdru).¹⁴⁸

Způsoby, jakými vznikají partnerské svazky v romských komunitách, jsou různé a liší se v závislosti na území. U nás se většinou pojí s obřadem *mangavipen* a *bijav*. *Mangavipen* je oslava v úzkém kruhu rodiny, kde je nutný souhlas obou rodin svatebčanů. Obřad *bijav* je otázkou společenské prestiže a mnohdy bývá uspořádána až několik let po *mangavipen*.¹⁴⁹ Francouzští Gitani pro svatební obřad používají výraz *dikló*.¹⁵⁰ V případě nesouhlasu rodičů se např. v komunitách britských Romů hojně vyskytuje útěk, což může být i způsob, jak se vyhnout nákladným oslavám. Pokud souhlas rodičů dostane pár později, navštíví matriku; někdy také proběhne oslava. Většina párů církevní obřad neabsolvuje. Společně strávená noc je pro britské Romy závazkem k manželství a na předmanželský sex se dívají záporně. Ačkoli se romské komunity často snaží zachovat úzké příbuzenské svazky a spojovat členy blízkých komunit (např. sňatek bratranec a sestřenice), někde se objevuje odmítání takového počínání odůvodněné strachem z trestu nadpřirozených sil.¹⁵¹

Průběh obřadu se také liší podle zvyklostí konkrétní romské komunity. Některé znaky se podobají a jiné jsou značně ovlivněny lokalitou, kde Romové žijí.

¹⁴⁸ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K počátkům romských dějin. In *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000. s. 25.

¹⁴⁹ *Rombase : Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-03-31]. Bijav (Svatba). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁵⁰ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : nilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 38-39.

¹⁵¹ OKELY, Judith. Cikáni a vládní politika v Anglii : Manželství, rodina a příbuzenské skupiny. In BUDILOVÁ, Lenka; JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň : Dryada, 2007. s. 78-81.

Např. na východním Slovensku se mezi Romy ujal novomanželský rusínský zvyk společného utření rozlité vody z kbelíku.¹⁵² Dokonce přebírání církevních zvyků není výjimkou. Mezi slovenskými Romy jsou takto podobně jako v církvi pronášeny při obřadu přísahy. Častým zvykem je podávání nebo svázání rukou, použití symbolické červené barvy (ochrana), jedení chleba a soli (vzhledem k rozšířenému výskytu u slovanských obyvatel je to zvyk přejatý a starobylý, ne však původní). Nalévání pálenky (někde vína) do dlaní a vzájemné vypití zřejmě vychází z indických původních zvyků.¹⁵³ Emília Horváthová v souvislosti se svatebním obřadem slovenských Romů uvádí jako nejpravděpodobnější indickou analogii ve zvycích podávání rukou a obřad pořádaný před zabitým koněm.¹⁵⁴ Romské tradiční svatby bývají provázeny okázalým předháněním rodin v obdarovávání novomanželů.¹⁵⁵

4.5.2 Romské poutě a kult Panny Marie

Jedním z nejviditelnějších projevů náboženství jsou poutě. Přestože se netýkají pouze romských skupin, některé z nich začaly mít ryze romský charakter. (v Saint-de-la-Mer, Provensálsku nebo Romería del Rocío v Andalúzii)¹⁵⁶ u nás např. pout' v Poličné (Zlínský kraj).¹⁵⁷

¹⁵² Rombase : Didactically edited information on Roma [online]. 2002 [cit. 2011-03-31]. Bijav (Svatba). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁵³ ROUS, Jiří. *Romové-vhled do problému*. Brno : [s.n.], 2003. Náboženské představy, obřady, víra, s. 41.

¹⁵⁴ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 333.

¹⁵⁵ OKELY, Judith. Cikáni a vládní politika v Anglii : Manželství, rodina a příbuzenské skupiny. In BUDILOVÁ, Lenka; JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň : Dryada, 2007. s. 78-81.

¹⁵⁶ LIÉGEOIS, Jean-Pierre. *Rómovia, Cigáni, Kočovníci* [online]. Bratislava : Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy, 1995 [cit. 2011-03-26]. Náboženstvo, s. . Dostupné z WWW: <www.radaeuropy.sk/swift_data/source/dokumenty/.../romovia.pdf>.

¹⁵⁷ *Romano Hangos* [online]. 2007-04-16 [cit. 2011-03-26]. Romové uspořádali v Poličné pout'. Dostupné z WWW: <http://romanohangos.cekit.cz/clanek.php?id_clanek=343>.

Od začátku se u poutí vedle náboženského charakteru projevoval způsob života spojený s putováním (také upevňování sociálních sítí, viz níže). Toto putování bylo v Evropě často obestřeno legendami o potrestaných Romech, kteří si tak odpykávají trest za odmítnutí přístřeší Svaté rodině, která utíkala do Egypta či jinými příběhy, které Romům cestování usnadňovaly. Putování na Slovensku poprvé v roce 1993 do Gaboltova a uctívání Panny Marie škapulířové mělo podpořit zájem Romů o náboženský život. Se stejným záměrem byla pořádána pouť na Sv. Kopeček u Olomouce na Moravě, kde se poprvé v roce 1999 sešlo několik stovek Romů. Další pouť celonárodního charakteru pořádána farářem J. Rousem se uskutečnila v roce 2002 v Brně, které se účastnilo okolo 600 Romů. Všechny tyto pouti byly pořádány církevními institucemi, nikoli romskými komunitami, a vyjadřují zájem církve nejen o podporu udržení této tradice, ale také zahrnutí romského etnika.¹⁵⁸

Výše zmíněné město Saint-de-la-Mer je jedním z nejznámějších evropských poutních míst spojených s romskou patronkou tzv. Svatou Sárrou (*Černá Sára/Kali Sára*) a také se dvěma světicemi, které se měly nacházet pod Ježíšovým křížem a poté měly patřit k prvním, kdo se dozvěděli o zmrtvýchvstání (Marie Salomé a Marie matka Jakubova). Vývoj účasti na této pouti se v historii mění. V letech 1895-1935 bylo Romům zakázáno se jí účastnit, než byla církevními kruhy uznána. Ve dvacátých letech 20. století se poutě účastnilo asi 10-20 tisíc poutníků, z toho pouze jednu desetinu tvořili Romové. Dnes naopak Romové tvoří skupinu dosahující počtu deset tisíc, zatímco neromů se sejde jen okolo 3 tisíc.¹⁵⁹ Saint-de-la-Mer je město na jihu Francie, a proto se týká zejména francouzských Romů, tzv. Gitanů, kteří se poutě účastní. Účast na poutích má náboženský (pro uctívání), ale také sociální charakter. Je spojena s kolektivním prožíváním společných hodnot, což funguje jako integrační faktor. Navíc se při takové události setkávají členové rodin, kteří se běžně nevidají, udržují se kontakty mezi komunitami (např. zajištění

¹⁵⁸ DVOŘÁKOVÁ, Hana . Romské poutě a svatá Sára. *Dingir* [online]. 2004, 1/2004, [cit. 2011-03-26]. Dostupný z WWW: <www.dingir.cz/archiv/Dingir104.pdf>.

¹⁵⁹ Tamtéž.

sociální kontroly a předejití anomáliím) nebo se kontakty navazují (smlouvání sňatků a obchodů).¹⁶⁰

Kali Sára (Černá Sára), patronka Romů se měla údajně v místě dnešního jihofrancouzského města Saint-de-la-Mer ujmout oněch dvou Marií a pomoci jim, když byly pronásledovány. Možná také díky tmavé pleti si u Romů získala oblibu. Svátek svaté Sárý spojený s významnou poutí je určen na 24. 5. a den poté se slaví svátek Marií. Dle popisu kněze Marca Pruniera celá pouť začíná v kostele spuštěním relikviářů Marií, poté průvodem se sochou sv. Sárý k moři a vstupem do vody, přičemž se tak průvod snaží být co nejbližší Svaté zemi (Jeruzalému).¹⁶¹ Hana Dvořáková navíc uvádí, že vstupování do vody má ještě další význam. Když je socha ve vodě, objevuje se mezi Romy opět víra v očistnou moc vody a ochranu od této patronky. „Ochranné“ omývání absolvují především ženy s dětmi.¹⁶² Součástí této pouti jsou dva dny trvající oslavy s tancem, hudbou a prodejem posvátných suvenýrů. Socha Sárý se těší velké pozornosti, protože k ní romské ženy přistupují, hladí ji, líbají, pronášejí prosby a děkování nebo ji pokrývají obětními předměty (řetízky, šátky apod.) 25. 5. se kromě dopolední mše koná také stejná pouť k moři jako se sochou sv. Sárý s rozdílem, že na vodu putuje loďka s oběma Mariemi. Vrcholem je potom odpolední pobožnost s uložením relikviáře zpět do kaple v horní části kostela.¹⁶³

¹⁶⁰ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : ňilaj* 2008. Praha : [s.n.], 2008. s. 31-49.

¹⁶¹ ŠUSTOVÁ, Jana. *Náboženství : Romové na pouti ke svaté Sáře* [online]. 05.06.2009 [cit. 2011-03-26]. Český rozhlas. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/romove-na-pouti-ke-svate-sare--591363>.

¹⁶² DVOŘÁKOVÁ, Hana . Romské poutě a svatá Sára. *Dingir* [online]. 2004, 1/2004, [cit. 2011-03-26]. Dostupný z WWW: <www.dingir.cz/archiv/Dingir104.pdf>.

¹⁶³ ŠUSTOVÁ, Jana. *Náboženství : Romové na pouti ke svaté Sáře* [online]. 05.06.2009 [cit. 2011-03-26]. Český rozhlas. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/romove-na-pouti-ke-svate-sare--591363>.

U nás je kult svaté Sály obdobou kultu Panny Marie, ačkoli francouzští Gitani nejen Sálu, ale i Pannu Marii řadí mezi světce a považují ji jako představitelku nejvyšších hodnot ženy- je symbolem čistoty a mateřství.¹⁶⁴ Jiné prameny uvádějí, že kult Panny Marie vychází z představy o archetypu ženské bohyně Matky, která byla a na některých místech v různých podobách stále je uctívána původními příslušníky předárijských etnik v Indii.¹⁶⁵

Marie jako matka je mezi Slovenskými Romy také uznávána a Tatiana Podolinská ve své práci „Čokoládová Mária“ zachytila možné vnímání podobnosti černé Sály se vzhledem Panny Marie ve svědectví romské informátorky Gréty: „*Ježiš Kristus, keď chodil po tej púšti a žil vlastne v Jeruzalémě, kde je štyricet stupňů, nemohél byt takej barvy jak si ty. On mosel byt takýto, jak sem já. (...) Aj tá Pana Maria.*“¹⁶⁶

České a slovenské poutě jsou spojeny s uctíváním světců, kteří jsou pro Romy uchopitelnějším vyjádřením nadpřirozenosti, než je abstraktní Bůh.¹⁶⁷ Obrázky svatých, Ježíše a Panny Marie často zdobí domácí oltářiky, u kterých Romové uplatňují svou individuální zbožnost. Poutě se také konají ve jménu uctění Panny Marie nebo jiných blahořečených. Např. pouť na počest sv. Zeferina v osadě Poličná u Valašského Meziříčí.¹⁶⁸ Přístup k poutím se v různých osadách či vesnicích liší. Tam, kde se uctívá Panna Marie, je často účast smíšená (romská i neromská).

¹⁶⁴ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : nilaj* 2008. Praha : [s.n.], 2008. s. 31-49.

¹⁶⁵ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2003 [cit. 2011-02-18]. Devel. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁶⁶ PODOLINSKÁ, Tatiana. *Etnologické rozpravy*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2007. "Čokoládová Mária"- "romské kresťanstvo na Slovensku", s. 50-77.

¹⁶⁷ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : nilaj* 2008. Praha : [s.n.], 2008. s. 31-49.

¹⁶⁸ *Romano Hangos* [online]. 2007-04-16 [cit. 2011-03-26]. Romové uspořádali v Poličné pouť. Dostupné z WWW: <http://romanohangos.cekit.cz/clanek.php?id_clanek=343>.

Pro neromy bývají poutě většinou pouze náboženského charakteru, kdežto Romové zahrnují funkce širší. Jak již bylo řečeno výše, setkávání rodin a sociální integrace jedinců hraje během pouti velkou roli, což lze vidět např. v osadě Lomnička.¹⁶⁹ Někteří Romové z obce Poštárka, kteří se účastní poutě do Gaboltova, chtějí více přiblížit podobu této události náboženské vážnosti poutí neromských.¹⁷⁰ Kontrastem k tomu je pout' v obci Borka, kterou tamní obyvatelé vnímají spíše jako období hostin a k víře obecně se staví (patrně vlivem desintegrační protináboženské kampaně v období komunismu) spíše indiferentně bez rozlišení, zda jsou to Romové, neromové, katolíci či kalvíni.¹⁷¹ I přes šířící se liberální přístup k jakýmkoli posvátným normám je zjevné, že potřeba kolektivně sdíleného projevu náboženství je sociálním přínosem, který pomáhá překračovat propasti mezi majoritou a minoritou i mezi různými konfesemi.

4.5.3 Romské svátky

Stejně jako je tomu u pojetí romské religiozity, Romové mají ve zvyku nechat se ovlivňovat prostředím, ve kterém žijí, přejímat některé svátky (zejména křesťanské) ve své formě, přizpůsobovat je vlastním potřebám a plnit vlastními obsahy. Jedněmi z nejoblíbenější svátků byly ještě v 50. letech Vánoce, Velikonoce a „Matka Božia“ (odpusk), který se slaví jako radost z léta.¹⁷²

¹⁶⁹ MANN, Arne B; KOVÁČ, Milan. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. Identita, sociálny a náboženský život v rómskej obci Lomnička, s. 75-77.

¹⁷⁰ DJURIŠIČOVÁ, Danijela . Cirkev ako iniciátorka zmien v rómskej spoločnosti : Príklad z oblasti Bardejova. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 109-114

¹⁷¹ KOVÁCS, Attila . Borka : Komunity, identity a náboženstvo v hornogemerskom pútnickom mieste. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 62-66.

¹⁷² DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů : Romano Drom 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. Lidové náboženství- víra a pověry Romů , s. 124-125.

Velikonoce byly mezi Romy pojímány především jako oslava jara a života v přírodě. Vyjádřením zbytků animistických prvků mohlo být zdobení svých domů zelenými větvemi a květinami. Přejatá forma Velikonoc se odrážela např. v účasti mladých dívek na „svěcení paschy“ v kostele společně s dívkami slovenskými, ačkoli Romové příliš neznali pravý důvod oslavy tohoto svátku. Neodlučitelným obsahem nejen Velikonoc, ale i Vánoc bylo užívání si jídla, pití, tance a zpěvu (v čemž se lišili od neromů, kteří Vánoce pojímali naopak jako posvátnost).¹⁷³

Stejně jako u předchozího svátku můžeme i u Vánoc zaznamenat křesťanské prvky, prolínající se s prvky animistickými někdy, označovanými jako „indický substrát“. Romské Vánoce jsou tedy díky tomuto prolínání svátkem synkretickým, což zvyšuje jejich specifičnost. Asi nejpodstatnější úloha tohoto svátku se týká aktu odpuštění a usmíření. Je to období, kdy Romové, jakkoli nahněvaní, chodí jeden druhého odprošovat a vzájemně si odpouštějí. (Bohatí Romové chodili za chudými, aby jim prokázali úctu). Tento zvyk odpouštění má velice kladný dopad na fungování romské komunity a jedinců v ní zahrnutých, protože funguje jako sociální, psychický a náboženský regulátor. Sociální role odpouštění má stěžejní úlohu v podpoření vnitřní solidarity skupiny a jejích vztahů, což má ve vymezení se vůči majoritě, která Romy po většinu času ostrakizovala, slučující charakter. Z psychického hlediska je odpouštění formou sebereflexe a psychohygieny, kdy se člověk učí sebezapření a pokoře. V náboženské formě lze tyto „odpouštěcí pochůzky“ chápat jako ritualizované chování zaštitěné vyšším řádem, kterému se všichni podřizují, který vybízí k pokoře a o němž Romové vědí, že existuje. (Víra v existenci onoho řádu je doložitelná např. v neosobních jazykových vazbách: **del brišind** - *Ono* dává déšť /prší/, **dukhal les o pindre** – *Ono* bolí ho nohy). Další podstatnou zvyklostí je připomínání památky zesnulých, s níž se pojí různé rituály. Zajímavostí je, že ačkoli mulové (duchové zemřelých) jsou spíše obávaní a Romové se je snaží usmířit, Vánoce jsou časem, kdy se s láskou a solidaritou připomíná soudržnost dvou světů (pozemský a posmrtný). Rituální chování utvrzuje vztah k těmto duchům (obvykle

¹⁷³ Tamtéž.

památka otce nebo zemřelých toho roku, jinde i neznámé duše) např. v nechání jídla v koutě pokoje nebo na okně. Některé rodiny na Štědrý večer jedí na zemi na slámě jako vyjádření toho, že Ježíšek se na slámě narodil.¹⁷⁴ Obvykle se dříve v romských rodinách „vinšovalo“ a to tak, že nejstarší muž rodiny přál rodině zdraví, štěstí apod. a poté si rodina připíjela. Vinšování pokračovalo i do dalších rodin, dokonce i mezi gádže, kteří návštěvy s hudebním doprovodem Romů považovali za magické zprostředkování štěstí. Romové koncem 50. let už nepřikládali těmto svátkům náboženský nebo pověrečný význam; navštěvovali neromy zejména z důvodů výdělečných.¹⁷⁵ Mezi další zvyky patří např. svázání lžící po jídle, aby se rodina nerozešla nebo modlitby. Spojovací linií v provádění vánočních rituálů může být svědectví zachycené v textu Margity Reiznerové: „*Není většího kamene na lidském srdci než jeho pýcha.*“¹⁷⁶ Vánoční slavnosti většinou trvaly po tři dny a s oslavami Silvestra a Nového roku jsou spojené četné pověrečné praktiky.

4.6 Rituální čistota a nečistota

Pravidla rituální čistoty jsou součástí nejdůležitějších písem všech světových náboženství. Mnohé zdroje se díky četným podobnostem snaží potvrdit teorii, že Romové pocházejí z Indie, odkud také většinu těchto rituálů převzali. Jiné teorie popisují náboženské představy Romů jako syntézu prastarých vlivů orientálních kultur s modifikovanými prvky křesťanské víry.¹⁷⁷ Beze snahy vyvracet či potvrzovat tyto teorie je zjevné, že rituální (ne)čistota je vnímána jako jeden ze základních článků romské náboženské tradice. Její vnímání a uplatňování však nelze přisuzovat plošně všem Romům ve stejné míře. Z hlediska udržení kulturní normy

¹⁷⁴ Karačoňa : Vánoce. In *Romano džaniben* 4.95. Praha 3 : [s.n.], 1995. s. 10-21.

¹⁷⁵ DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů : Romano Drom 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. Lidové náboženství- víra a pověry Romů , s. 124-125.

¹⁷⁶ Karačoňa : Vánoce. In *Romano džaniben* 4.95. Praha 3 : [s.n.], 1995. s. 10-21.

¹⁷⁷ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : nilaj* 2008. Praha : [s.n.], 2008. s. 31-49.

záleží více na homogenitě skupin a kontaktu mezi rodinami než na míře usedlého života.¹⁷⁸ V pojetí rituální (ne)čistoty se dodnes liší komunita od komunity a je otázkou, do jaké míry jsou konkrétní projevy součástí náboženského konceptu a do jaké je to spíše sekularizovaný sociální institut.¹⁷⁹ M. Hübschmannová uvádí, že u některých romských skupin dochází k vytrácení termínů a tím absenci rituálů v dané oblasti, protože právě termín napomáhá ukotvení zvyku v komunitě.¹⁸⁰

Termínů pro stav rituální čistoty je několik v závislosti na skupině, která ho používá. Rituálně čistým lze chápat pojem „žužo“ (*Olaši vužo/užo, Mačvájové wuzho*). Týká se jak hygienické, tak morální (etické) čistoty. Vztahuje se zejména na rituální čistotu jídla a morální čistotu (hlavně endogamii). Rituálně nečistý stojící v opozici k termínu „žužo“ je „marime“/„mahrimé“. Je používán zejména rumunskými Romy (Vlachy), Romy na Balkáně či severu Evropy a „melalo“. Američtí Romové používají termíny oba; *marime* pro stav mimo zákon a *melalo* pro hygienickou nečistotu. V Anglii a Walesu se objevuje „moxado“, v Polsku „magerdó“. Sintové používají „palecido“ pro izolovanost a „prasto“ pro nezákonnost.¹⁸¹ Dříve „prasto“ platilo i u našich moravských kočovných Romů.¹⁸² Rozlišování mezi žužo a *marime* je zřejmě další znak dualistické životní filozofie Romů, kde každodenní život klasifikují do oblastí dobra a zla. (další např. Rom/Gadžo, Devel-Bůh/Beng-d'ábel atd.).¹⁸³

¹⁷⁸ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-28]. Mahrimé (Rituálně nečistý). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁷⁹ DIENSTBIEROVÁ, Kristína. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : nilaj* 2008. Praha : [s.n.], 2008. s. 31-49.

¹⁸⁰ RYVOLOVÁ, Karolína. *Náboženství romů*. [s.l.], 2001. 20 s. Zápisky z přednášek romistiky. UK.

¹⁸¹ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-28]. Mahrimé (Rituálně nečistý). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁸² RYVOLOVÁ, Karolína. *Náboženství romů*. [s.l.], 2001. 20 s. Zápisky z přednášek romistiky. UK.

¹⁸³ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-28]. Mahrimé (Rituálně nečistý). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

4.6.1 Projevy rituální nečistoty

Marime jako stav rituálního znečištění v komunitách fungoval a do jisté míry u vybraných skupin stále funguje jako sociálně-kulturní regulativ chování, neboli jako donucovací prostředek právního systému dané skupiny. Porušení řádu, překročení pravidel nebo hranic, které má komunita nějak nastavené, je spojeno právě se statusem *marime* a může vést např. ke ztrátě romství, tzv. *romipen* a exkomunikaci jedince apod. Pro některé skupiny je rituální znečištění možné „očistit“, pro jiné to je trvalý stav. Záleží na oblasti provinění se. Např. rituální znečištění překročením pravidel nebo narozením se do nečisté rodiny je pro francouzské Gitany neměnným stavem. Hlavními oblastmi, kde se rituální znečištění projevují, jsou pravidla stravování a hygieny, nemocí a smrti, v otázce ženství nebo vztazích s gádži.¹⁸⁴

4.6.1.1 Rituální znečištění v pravidlech stravování a hygieny

Přísné normy tradičně žijících Romů na úpravu a konzumaci jídla se v mnohém shodují s indickými *džáti*, které dodnes oddělují jednu kastu od druhé (např. za nečisté považují koňské maso). Tento jev ale není omezen pouze na Indii; také v židovské tradici se vychází z požadavku rituální čistoty jídla. K udržení požadované čistoty v tradičních romských komunitách musela být jídla připravovaná v nádobách pouze k tomu určeným (nesmělo se v nich např. prát prádlo) nebo nesměla přijít do kontaktu s ženským oděvem, zejména sukní.¹⁸⁵ (Američtí Romové uvádějí, že právě dolní polovina ženského těla je pokládána za nečistou.) Stejně jako v Indii, Romové se cítí sociálně stratifikováni podle své „čistoty“ a z toho důvodu se podřizují jistým pravidlům stolování. Ti, kteří se vyhýbají rituálně nečistým jídlům a přípravám jídla, se považují za „čisté“, „vyšší“ Romy (Indy) a ti, kteří na to nedbají nebo nedodržují pravidla čistoty, jsou nazváni „*degeši*“. Základní pravidlo říká, že

¹⁸⁴ SUTHERLAND, Anne. *The Hidden Americans*. USA : Waveland Press, Inc., 1975. Pollution, Boundaries and Beliefs, s. 330.

¹⁸⁵ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. [s.l.] : Lidové noviny, 2002. Tradiční romská komunita, s. 84.

„čistí“ Romové nebudou přijímat jídlo u „nečistých“, a pokud bude „nižší“ hoštění u „vyššího“, nádobí, ze kterého jedl, už nesmí být více používáno. Status *žužo* již nemůže být obnoven a předmět zůstává *marime/mahrime*. Za nečistý se pokládá i pokrm připravený gádžem nebo také ženou v období těhotenství, po porodu (doba se liší s ohledem na konkrétní komunity), menstruace nebo dokonce, jak uvádějí američtí Romové - v období smutku žena nesmí připravovat rituální jídlo, tzv. *sarmi*.¹⁸⁶ S přípravou „čistého“ jídla byl také vždy spojován důraz na čistotu ženy, která bude blíže rozvedena v kapitole Žena a rituální nečistota.

4.6.1.2 Rituální znečištění v nemocích

Fyzický a sociální život jedince tradiční romské komunity je úzce propojen a je často organizován podle konceptu pravidel čistoty. Zdraví je nejen výrazem dostatečné ochrany před demony, ale i správného dodržování fyzických a sociálních hranic.¹⁸⁷ Spoustě nepříjemnostem se tedy lze vyhnout, pokud Rom dodržuje pravidla čistoty. Anne Sutherland na svém pozorování amerických Mačvájů rozšířila koncept příčin nemocí, který v několika svých příkladech úzce souvisí nejen s vlivem nadpřirozených bytostí, ale hlavně s nečistým stavem *marime*.

Choroby způsobené tzv. inauspiciousness (nepříznivostí) či porušením pravidel sexuality nebo čistoty lze označit jako *marime*. Jsou to např. fyzické deformace, kožní nemoci nebo mentální poruchy aj. Protože je většina takových nemocí způsobena sociálně nevhodným nebo zvláštním chováním, v jejich léčbě se na sociální faktory také spoléhá. Jedním takovým může být svatba. (Může dokonce vyléčit homosexualitu.) Být nesezdaný je v komunitě Mačvájů něco, co se považuje za neštěstí. „Jedna třicetiletá žena byla nejen svobodná, ale také trpěla lupenkou. Věřilo se, že musela udělat něco *marime*, že byla postižena dvojnásobně.“¹⁸⁸

¹⁸⁶ SUTHERLAND, Anne. *The Hidden Americans*. USA : Waveland Press.Inc., 1975. Pollution, Boundaries and Beliefs, s. 330.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ SUTHERLAND, Anne. *The Hidden Americans*. USA : Waveland Press.Inc., 1975. Pollution, Boundaries and Beliefs, s. 330.

Vzhledem k tomu, že nemoci nejsou považovány za problém jedince, ale za problém skupiny, dalším sociálním projevem nebo zvyklostí je zahrnutí lůžka nemocného členy rodiny a jejich pozorností.

Jiné nemoci mohou být způsobeny gádžovskými viry a jejich nečistým stavem (zejména v jejich domech). Takové nemoci k léčbě pak vyžadují buď vyhýbání se neromům nebo vyhledání jejich odborné pomoci. V návaznosti na kapitolu démonologie a romskou nedůvěru k neromské pomoci v nemocnicích, je třeba upozornit na četné odlišnosti a změny nejen v čase, ale také mezi skupinami Romů. Doktoři a porodní asistentky jsou mezi Lováry a Sinty považovány za nečisté profese, ačkoli rakouští Kalderaši taková označení neznají a nepoužívají.¹⁸⁹

Proti nemocem, které jsou způsobené démony a duchovními silami, zmíněným v kapitole démonologie, se Romové brání rituálním způsobem, jehož správné vykonání má zajistit nemocnému vyléčení. Jako příklad je možné uvést démona *Šilal'i*, způsobujícího zimnici. Léčba spočívá v uvaření myších jater a plic. Potom, co nemocný vývar vypije, se nemoc vrazí do malíčku, který se ováže červenou stužkou. Nebo démon *Lili*, způsobující úplavici. Léčí se oslím mlékem, ve kterém se vyvaří rybí šupiny. Známá byla ale i léčba démonů, která je pro všechny společná. Údajně se podoby démonů malovaly na červené šátky, jimiž se ovazovala bolavá místa nebo na dřevěné destičky. V domácnostech k ochraně mohou sloužit obrazy svatých. V Rumunsku se jako ochranné vnímaly malované vozy nebo amulety. (V Čechách není příliš rozšířeno).¹⁹⁰

4.6.1.3 Rituální znečištění spojené se smrtí

Nečistý stav je spojen především s přechodovými stádii lidského těla, jako je narození nebo smrt. V přenos rituální nečistoty smrtí blízkého člověka věří hlavně

¹⁸⁹ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-28]. Mahrima (Rituálně nečistý). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁹⁰ RYVOLOVÁ, Karolína. *Náboženství romů*. [s.l.], 2001. 20 s. Zápisky z přednášek romistiky. UK.

romské severské skupiny (např. Sintové) a je úzce spojena s vírou v mule.¹⁹¹ Obava z vlivu onoho světa, jakožto zdroje nečistoty, se promítá v dodržování úkonů při přechodových rituálech (zde konkrétně při pohřbu) a má zajistit bezpečí pozůstalých. Konkrétní rituály chránící před nečistotou a ochrana proti příchodu mulů bude zahrnuta v kapitole Přechodové rituály.¹⁹²

4.6.1.4 Žena a rituální nečistota

Předepsané chování ženy na základě její čistoty nebo nečistoty je typickým rysem pro tradiční společenské struktury. Víra v nečistotu některých částí těla ženy je založena na patriarchálním uspořádání a v náboženstvích se liší.¹⁹³ V romských tradičních komunitách se objevuje popis nejen těchto nečistých částí těla, ale také určitých fází v životě (těhotenství, porod, menstruace), které jsou považovány za nečisté a tím ženě dávají určitá omezení. Jak již bylo zmíněno výše, spodní část ženina těla je považována za nečistou a vše, co přijde do kontaktu byť jen s jejím oděvem v této části, stává se nečistým také a nesmí být více používáno.

Omezení pro těhotné ženy na základě výzkumu z r. 2003 u našich Romů¹⁹⁴ říká, že těhotná žena by se neměla dívat na ošklivá (nečistá) zvířata, aby se jí nenarodilo ošklivé dítě. (Pohled na nečisté věci by dokonce mohl způsobit potrat.) Mírnou podobnost je možné najít u dómské indické kasty, kde v osadě Sagurigaon

¹⁹¹ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-28]. Mahrime(Rituálně nečistý). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁹² DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : ňilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 254.

¹⁹³ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-28]. Mahrime(Rituálně nečistý). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

¹⁹⁴ DUBOVÁ, Zuzana. Romské léčitelství : Úvod o romském léčitelství. In *Romano džaniben*. Praha : Argo, 2003. s. 18.

věří, že pohled těhotné ženy na březí zvíře má neblahý vliv na matku i její dítě.¹⁹⁵ Dříve, když ženy ještě nerodily v porodnicích, k porodu chodila většinou gádžovka. Spojitost lze vidět v obavě z nečistého povolání porodní báby, která má co dočinění s přiváděním nového tvora z jiného světa a zároveň v pojetí porodu jako nečistého aktu.¹⁹⁶

Co se týče menstruace a období po porodu, nečistota ženy je v nejvyšší možné míře a rakouští Kalderaši dodnes věří, že žena po porodu by se neměla dotýkat jakéhokoli nádobí. U skupin, jako jsou Sintové, angličtí Romaničelové a další, je uváděno, že matka po porodu musela být po určitou dobu v izolaci od ostatních lidí. Sintové uvádějí, že tato doba trvala až do křtu dítěte. Signifikantní podobnost je zaznamenána v dómské kastě, kde je matka izolovaná jedenáct dní po porodu od svého okolí. Obřadní koupelí i s dítětem (což lze díky účasti obřadníka připodobňovat k romskému křtu) bývá očištěna.¹⁹⁷ Pravidla rituální čistoty a nečistoty se vztahují také na ženskou fyzickou čistotnost, zejména při vaření a také její poctivost (neposkvrněnost jiným mužem).

4.6.1.5 Rituální znečištění ve vztazích s gádži

Sociální distance pozorovaná ve vztazích s gádži může mít svůj prapůvod v Indii stejně jako mnohé další znaky spojující Romy s touto oblastí. Tento odstup se projevoval v kastách, kde si příslušník jedné kasty nemohl vzít členku kasty jiné. U Romů se tento druh endogamie promítl v oblasti čistoty, kdy zejména v minulosti

¹⁹⁵ HOUDEK, Lukáš. *Dajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. Podobnosti v dómských a romských rituálech na ochranu novorozence. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6892>.

¹⁹⁶ DUBOVÁ, Zuzana. Romské léčitelství : Úvod o romském léčitelství. In *Romano džaniben*. Praha : Argo, 2003. s. 14-16.

¹⁹⁷ HOUDEK, Lukáš. *Dajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. Podobnosti v dómských a romských rituálech na ochranu novorozence. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6892>.

nebyly uzavírány sňatky mezi „žuže Roma“ (čistými Romy) a degeši nebo mezi různými skupinami, např. Olachy a maďarskými usedlými Romy.¹⁹⁸

Vlivem působení majoritní společnosti, která Romy vytlačovala na okraj, docházelo k utužení tradic uvnitř komunit a indický substrát zřejmě díky tomu snadněji přetrvával a udržoval společenství v určité „cizosti“ vůči okolí.¹⁹⁹

Také dlouhotrvající perzekuce Romů je udržovala v permanentní nedůvěře vůči majoritě. Snaha vyhnout se jak pracovním, tak manželským svazkům s gádži, byla a stále může být zakořeněná v romských komunitách. Ačkoli je dnes otázka endogamie čím dál méně považovaná za přestupek v rámci komunity, většina skupin vychází z toho, že spojování životů jak s příslušníky odlišných romských skupin, tak s gádži je nečistým a nežádoucím aktem.²⁰⁰

Jsou ale jisté výjimky, ke kterým se v otázce endogamie některé romské skupiny přiklánějí. Je to např. povolení manželského svazku Roma s gádžovkou. Naopak svazek Romky s gádžem bývá spíše zavrženíhodný.²⁰¹ Nejen upouštění od striktní endogamie, ale také od smluvených sňatků rodiči se stává častějším jevem.²⁰² Výzkum z roku 2004 mezi francouzskými Gitany ale potvrzuje, že tradici smluvených manželství stále dodržují.²⁰³

¹⁹⁸ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K počátkům romských dějin. In *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000. s. 25.

¹⁹⁹ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 343-346.

²⁰⁰ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-28]. Mahrimé (Rituálně nečistý). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

²⁰¹ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-28]. Mahrimé (Rituálně nečistý). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

²⁰² BUDILOVÁ, Lenka; JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. Ústí nad Labem : Dryada, 2007. Manželství, rodina a příbuzenské skupiny, s. 207.

²⁰³ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : nilaj* 2008. Praha : [s.n.], 2008. s. 31-49.

Zajímavostí ve vztahu ke gádžům je adopce neroma do skupiny, která byla zaznamenaná Emílií Horváthovou mezi slovenskými Romy. Týkala se člověka, který zaplatil léčení jedné romské dívky. Když se po oslavě na počest jejího uzdravení chtěl nerom odvděčit pohoštěním Romů, bylo mu řečeno, že žádný gadžo se nemůže dělit o šaty a jídlo s Romy, proto byl rituálem stvrzeným krví přijat do romské komunity a začal se řídit jejich zákony.²⁰⁴ Míra odcizení Romů a gádžů tedy závisí především na konkrétním životním přístupu a pojetí rituální čistoty v příslušné skupině.²⁰⁵

²⁰⁴ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia, 1964. Rodinný a spoločenský život, s. 324-349.

²⁰⁵ *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-28]. Mahrima(Rituálně nečistý). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

5. Vliv nových náboženských hnutí na romskou religiozitu

Na základě poznatků z předešlých kapitol je třeba zopakovat již nabyté znalosti o tom, že náboženství Romů je velice specifické. Rom v Evropě je většinou křesťan, který přebírá náboženství majoritní společnosti, ve které žije. Přebírá ale jen takové znaky a hodnoty, které mu vyhovují a které si přetvoří dle vlastní potřeby a chápání.²⁰⁶ Tato kapitola nemá za cíl podrobně zmapovat jednotlivá hnutí působící na romskou religiozitu, ale spíše se zaměřit na působení NNH po roce 1989. Zaměří se také na podobnosti a odlišnosti tradičního romského náboženství v kontrastu s novými hnutími, na důvody konverze Romů nebo změny životních hodnot konvertitů. V neposlední řadě poukáže na dopad tohoto vlivu v konkrétních komunitách a možné využití pastorace Romů v sociálně-integrační rovině.

V Čechách a na Slovensku je stav náboženské konfese typickým příkladem výše popsané teorie. Romové se ve většině hlásí k náboženství většiny (protože Čechy jsou ve větší míře sekularizované, především vlivem předchozího režimu, bude tento popis náležit zejména Romům slovenským, kde je fenomén konfese zřetelnější). Není možné určit univerzální pojetí Boha v romských komunitách a zároveň všem společnou koncepci víry, protože ani romská kultura není jednotná (může tedy v přebírání hodnot majoritní společnosti docházet k různým zpracováním komunitou). Romská konfese na Slovensku je dle výzkumů většinou shodná s majoritou, jindy se však rozchází. Jsou známy případy, kdy v obci nebyl ani farář, ani kostel daného vyznání a Romové chodili až několik kilometrů pěšky do obce jiné. (Takové chování vzhledem k tendenci Romů chápat církevní instituci spíše jako

²⁰⁶ BEŠENYEI, Peter. Prítomnosť katolíckej cirkvi v rómskej misii. In *Pastorácia Rómov*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2009. s. 172.

úřad majority, kde se necítí přijímání, lze popsat jako netypické).²⁰⁷ Přesto, že Romové preferují „přímý vztah k Bohu“ před pravidelným docházením do kostela, při obřadech, jako je křest a pohřeb, někdy také svatba, využívají služeb církve. Zajímavé je, že po roce 1989 byla většina romských dětí pokřtěna v řeckokatolickém nebo pravoslavném kostele, přesto byla zachována původní konfese. Takové počínání nemusí mít nutně spojitost s romskou nestálostí, nýbrž pouze s faktem, že je pro ně zbožnost dědičnou záležitostí přecházející z generace na generaci, a navíc může být využití služeb jiné církve spojeno s menšími obtížemi. V římskokatolickém kostele mnozí kněží odmítají pokřtít dítě nesezdaným rodičům nebo těm, kteří se aktivně neúčastní náboženského života. Někdy jsou překážkou poplatky za službu nebo konkrétně absence církevní svatby.²⁰⁸

Důvody, proč je římskokatolické náboženství u Romů tolik oblíbené, se rozcházejí. V některých pramenech je uváděna blízkost znaků vyskytujících se jak v romských tradičních představách, tak také v dogmatice katolické. Může to být zejména obliba sakrálních symbolů, jako jsou sošky nebo obrazy s náboženskými výjevy, mariánský kult u Romů vycházející ze silné pozice Marie jako ženy, matky nebo vyvýšení katolického vyznání na pozici jediného plnohodnotného vyznání právě vlivem uznání většiny.²⁰⁹ Milan Kováč ale vysvětluje, že množství světců, symboliky a okázalosti není důvodem, proč Romové uvádějí své vyznání jako římskokatolické. Romové navštěvují kostel jen velmi zřídka a většinu katolických světců nebo dogmatiky ani neznají. Svou konfesi tedy deklarují na základě výše zmíněné specifiky přebírání znaků majoritní společnosti a nadále pokračují v pasivním způsobu náboženského života. Právě zde se naskýtá prostředí pro působení misijních společností. Flexibilita ve víře působí poměrně lehké přijímání nové konfese. Jedná se navíc o skutečnou evangelizaci „bezvěrců“ ve zdánlivě

²⁰⁷ HAJSKÁ, Markéta. Nativní pojetí katolicismu. In *Pastorácia Rómov*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2009. s. 48-51.

²⁰⁸ Tamtéž, str. 53-54

²⁰⁹ HAJSKÁ, Markéta. Nativní pojetí katolicismu. In *Pastorácia Rómov*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2009. s. 51-53.

katolickém prostředí. Takových konfesí může Rom prožít za život několik a nezdá se, že ačkoli vystřídá církví více, mentálně může náležet stále té původní. Další prvky věrouky se na sebe posléze vrství a mohou způsobovat chaos ve zlidovělé dogmatice, projevující se také v praktickém životě.²¹⁰ Takový jev je nazýván „vícevrstevná konfesionalita“ a často nesouvisí s teologií dané skupiny, ale s pozorností a zájmem, který je dané komunitě věnován.²¹¹

V České republice se v roce 2001 při sčítání lidu označilo 3,3 mil. obyvatel jako věřících. Z toho 2,7 mil. římskokatolického vyznání, avšak pouze 100 tis. opravdu pravidelně docházejících do kostela. Lze tedy vidět, že tendence Romů deklarovat náboženskou příslušnost nezávisle na jejím praktikování není nikterak odlišné oproti jednání majoritní společnosti, nehledě na to, že Romové se v evropských oblastech pohybují již od 15. století a jsou stejně jako jiné kultury ohroženy sekularizací, konzumem a působení sekt. Po druhé světové válce u nás českých a moravských Romů příliš nezbylo a vlivem pozdější politiky osidlování docházelo k masovým přesunům slovenských Romů do Čech. Rozdíly mezi skupinami pramení nejen z odlišností jazyka, původu nebo životní situace, ale také z různé míry přizpůsobení. Většina Romů v ČR se deklaruje jako Češi a někteří také takovým způsobem života žijí. Stereotypní charakteristiky se týkají především asi 80 tisíc romských spoluobčanů, kteří se povětšinou vyskytují v „ghettech“. Tato situace je spojena jak s fenoménem chudoby (ovšem známým ze všech oblastí světa), tak se silným udržováním tradičních rodinných vazeb.²¹² Tradiční komunita se často opírá o vlastní etický kodex a velkou úctu postavenou na rodinné hierarchii. Fungují zde i další prvky jako projev sociální kontroly. Tím, že je tradiční forma soužití Romů ohrožená a zároveň postavená do marginalizované pozice ve společnosti, můžou být

²¹⁰ KOVÁČ, M. 2004b. „Religiozita ako možný prostriedok k riešeniu sociálneho postavenia Rómov.“ In: *Rómska kultúra na Slovensku v 21. storočí*. LILIUM AURUM: Dunajská Streda, pp. 41-44.

²¹¹ KOVÁČ, Milan. Religiozita Romov a aktivity cirkví vo vzťahu k Rómom. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 128.

²¹² HAJSKÁ, Markéta. Nativní pojetí katolicismu. In *Pastorácia Rómov*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2009. s. 57-61.

členové měnících se komunit ohrožení patologickými jevy. Proti takovým negativním jevům se snaží bojovat mnohé sociální programy, stejně tak jako misijní společnosti a církve doufající v kladný dopad spojení náboženského působení, zlepšování sociálních nebo vzdělanostních podmínek, utužování vztahů s neromy apod. Tomuto tématu bude pozornost věnována později. Důvod, proč Romové snadno přijmou novou formu náboženství, byl již objasněn. Proč je ale nová konfese nejčastěji spojená právě s NNH (konkrétně letničními církvemi nebo Svědky Jehovovými), je možné objasnit na konkrétních příkladech zmíněných v pozdějších odstavcích, věnujících se zejména podobnostem s romským „charakterem“. Příklady jsou uvedeny pouze jako výčet možných vlivů, přičemž je nutné brát v potaz nejednotnost skupin, stejně tak jako často nevyhnutelnou, až podvědomou tendenci stereotypně generalizovat na základě několika málo důkazů.

Nejprve je třeba pojem nových náboženským směrů/hnutí zasadit do historického kontextu. Silný hlas těchto skupin je spojen s druhou polovinou 20. století, kdy zejména v oblasti euroamerické kultury (USA, Kanada, záp. Evropa) zaznamenaly netradiční náboženské skupiny zvýšenou popularitu. Jejich zaměření se pohybovalo od hodnot křesťanských až po hinduistické, buddhistické nebo se slučovalo v tzv. synkretických hnutích, která se nepřikláněla k žádné náboženské tradici, ale držela si vlastní proud objevování zcela nového, nejvyššího poznání. Souvislosti s takovým posunem lze nalézt v období hospodářského rozvoje, růstu blahobytu a spotřeby, a tím i fenoménu zvaném „baby boom“. Poměrně dobře zajištěná mladá generace se vlivem takového života dívala kriticky na kulturu rodičů a začala hledat smysluplný výklad světa v ideologiích a náboženstvích. Takové oživení probíhalo zejména v USA v 60. letech 20. stol. Odborníky bývá tato etapa nazývána „Great Awakening“ (velké probuzení). Toto probuzení je z historické perspektivy již čtvrté a shodným aspektem pro všechny je, že každému z nich předcházela krize věr a hodnot, následně se dostavilo kulturní oživení, vytváření vize nové skutečnosti, sociální změny a změny v hodnotovém systému. Jako příklad lze uvést probuzení v letech 1610-40, které vedlo ke vzniku konstituční monarchie v Anglii nebo v letech 1800-1830, které zapříčinilo rozšíření demokratických

svobod. Ačkoli výsledky všech byly zjevné v oblastech ekonomických, politických a sociálních, příčina je vždy náboženského charakteru.²¹³

Mezi nová náboženská hnutí lze řadit i hnutí letniční, které se začalo celosvětově šířit již po 2. sv. v.²¹⁴ a které je spolu se sektou Svědci Jehovovi nejčastěji diskutovaným tématem v odborné literatuře tohoto charakteru.²¹⁵ Z toho důvodu bude následující text zaměřen převážně na tyto směry. V našich zemích (Čechy a Slovensko) se dopad nových náboženských směrů dostavil o něco později. Uvolnění politické situace po roce 1989 naskýtá zajímavý obraz proměn a uvolňování také v oblasti náboženského vyznání. Probuzení u nás se týkala jak Romů tak neromů.

Původ letničního hnutí sahá do Ameriky založením organizace Assemblies of God v roce 1914, sdružující letniční sbory původně neromských věřících, která se později rozšířila do celého světa a čítá okolo 50 mil. věřících.²¹⁶ K tomu, aby bylo možné dobře porozumět významu „letniční/charismatický“, je třeba vysvětlit úplné kořeny vzniku. Význam „letniční“ je odvozen od svátku Letnic – slavnosti žně nebo také týdnů, protože se slaví 50. den po Velikonocích (řec. pentekostos, angl. pentecostal). Je možné se setkat i s výrazem „charismatické hnutí“, které obsahuje drobné, pro popis nevýznamné odlišnosti. Podstatnější je význam s tím spojených „charismat“ (duchovních darů). Jejich první „vylití“ proběhlo po Ježíšově zmrtvýchvstání, kdy na apoštoly sestoupil Duch svatý a oni byli obdarováni

²¹³ NEŠPOR, Zdeněk; LUŽNÝ, Dušan. *Sociologie náboženství*. Praha : Portál, 2007. Výzkum nových náboženských hnutí, s. 98-100.

²¹⁴ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : ňilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 31.

²¹⁵ HRUSTIČ, Tomáš. *Romano džaniben : 1/2010*. Praha 3 : Romano džaniben, 2010. Diskurz o etnicite a identite rómksých a nerómksých svedkov Jehovových na východním Slovensku, s. 26.

²¹⁶ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : ňilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 31.

schopností mluvit novými jazyky, uzdravovat ve jménu Ježíše Krista a dalšími mocnými skutky.²¹⁷ V Bibli je tato událost zaznamenána v části Skutky Apoštolů 2, 2-4: „Náhle se strhl hukot z nebe, jako když se žene prudký víchř, a naplnil celý dům, kde byli. A ukázaly se jim jakoby ohnivé jazyky, rozdělily se a na každém z nich spočinul jeden; všichni byli naplněni Duchem svatým a začali ve vytržení mluvit jinými jazyky, jak jim Duch dával promlouvat.“²¹⁸ Narozdíl od učení katolické církve dávají letniční velký důraz právě na tyto projevy, které přichází většinou na každého nového konvertitu po tzv. křtu v Duchu svatém. Takové projevy bývají u letničních vedle náboženských praktik a teologie základem celého církevního života. Důležitou událostí spojenou s působením letničních mezi Romy je založení romské evangelické misie v roce 1968 ve Francii (pastor Clément Le Cossec), čímž se začala pastore Romů prohlubovat.²¹⁹

Mapa náboženského vyznání v ČR a na Slovensku se po roce 1989 značně proměnila a z mnoha příkladů je zjevné, že tam, kde existuje letniční církev a romská populace vedle sebe, budou Romové pravděpodobně tíhnout právě k této církvi. Příkladem toho může být také Gypsy Evangelical Church ve Francii, která je i zástupcem pro další rys letničních v rámci fungování romských komunit - vznik konfliktů vlivem opouštění tradičních prvků gitanské kultury následně po konvertování k charismatické církvi. Takové případy jsou známy i u nás a okrajově budou zmíněny. Po prudkém nástupu po revoluci bylo v ČR zaznamenáno několik desítek letničních a charismatických hnutí. Dnes je situace poněkud odlišná. Snížení počtu na několik set věřících je rozloženo v poměrně malém počtu církví, které nemohou ukázat svou mnohotvarost jako např. v Americe. Letniční hnutí u nás se prolíná napříč církvemi, přesto u některých patří k dogmatické podstatě. Např. Apoštolská církev, Křesťanské společenství, Slovo života, část Jednoty bratrské atd.

²¹⁷ JURKOVÁ, Zuzana. *Romano džaniben : ňilaj 2004*. Praha 3 : Romano džaniben, 2004. Romské letniční hnutí v Čechách a na Moravě: letný dotek tématu, s. 57-59.

²¹⁸ *Bible*. [s.l.] : Česká biblická společnost, 1998. Skutky Apoštolů, s. 114.

²¹⁹ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : ňilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 31-49.

(pozn. autora: Vzhledem k tomu, že církve jsou instituce tvořené lidmi a liturgie letničních sborů bývají otevřenější a méně formální narozdíl od církví tradičních, pravděpodobně nebude výjimkou [vlivem času a jiných aspektů působících na fungování a směřování náboženské identity] zintenzivnění nebo naopak nahrazení některých charismatických projevů základy tradičnějšími.) Ani katolická církev se svým „obrozením“ v 90. letech nezůstala pozadu, ačkoli mezi NNH řazena není. Iniciovala např. vydání romské dětské Bible, životopisu sv. Zeferina (romský mučedník) nebo založení pastoračních a komunitních center. Sbory, ve kterých se nachází větší počet Romů, jsou dle ankety Ekumenické rady církví letniční spiritualitou ve většině případů ovlivněny, což opět potvrzuje teorii romské a letniční blízkosti.²²⁰

Aspekty ovlivňující rozhodnutí Romů při kontaktu s novými náboženskými ideami letničních mohou být zachyceny v několika základních bodech, které se v mnohém nápadně podobají romskému způsobu života a které v určité míře mohou vysvětlit onu tendenci stávat se členy právě takových církví. Danými aspekty jsou zejména míra liturgie, emocionalita, prostředí, interpretace Bible a hudba. Pravoslavná a římskokatolická církev tradičnějším způsobem preferuje pevný liturgický rámec projevující se při mších a obřadech. Na druhé straně stojí církve letniční budující svůj náboženský koncept na podstatně větší míře spontaneity projevu, někdy až antiliturgialismu. Neznalost liturgie je jistě nepříjemným faktorem v každém náboženském prostředí, proto Romové vítají jednoduchost a spontánnost letničních, kde je možné se rychle zapojit do dění. Možnost otevřeného emocionálního vyjádření je výhodou. Je typické jak pro letniční sbory, tak např. pro afroamerické, kde účastníci slovními projevy dávají najevo svou aktivní účast. Podobné projevy je možné zaznamenat při tradičních romských vyprávěních. Na opačném pólu stojí opět např. církev pravoslavná nebo reformované církve severní Evropy. (Právě díky srdečnosti, otevřenosti a ochotě pěstovat vztahy mívají NNH mezi Romy tak kladnou odezvu a také někteří katoličtí faráři se začali řídit pravidlem

²²⁰ JURKOVÁ, Zuzana. *Romano džaniben : nilaj 2004*. Praha 3 : Romano džaniben, 2004. Romské letniční hnutí v Čechách a na Moravě: letný dotek tématu, s. 61-63.

přinášejícím dobré výsledky „je důležité je mít rád a mít na ně čas“. ²²¹) Je zjevné, jaké veřejné projevy jsou romskému etniku nejbližší. Podobný způsob chování někteří očekávají také od duchovního/pastora. Na citový prožitek jistě více zapůsobí často improvizovaný projev kázání, kdy mluvčí své výroky opakuje, ptá se, zpívá nebo dokonce křičí. (pozn. autora: Ne ve všech církvích s letničními prvky však kázání probíhá touto „ohnivou“ formou.) Romům může podobný způsob slovního projevu evokovat základy jejich kultury (improvizace, spontaneita, spoluúčast). ²²² Charismatický projev silné osobnosti navíc podpoří tendenci uctívat autoritu určitého hierarchického systému ²²³, který rovněž může pramenit z dávných dob kastovního systému. Stejně jako setkávání romských rodin se odehrává v domácím prostředí s jídlem, pitím a hudbou, sborové prostředí má k rodinnému poněkud blíže než posvátné a zdobené stavby nebo oděvy církví tradičních. Bývá poměrně časté, že po skončení shromáždění se prohlubují vztahy věřících při občerstvení a v průběhu týdne u neformálních sešlostí biblického studia v menších skupinách. ²²⁴ V letničním sboru v Kánci v Mexiku se tato intimita prostředí projevuje např. navštěvováním kazatelů možného budoucího konvertity (většinou katolíka) přímo u něj doma a rozhovory s ním v rodinném kruhu, kdy se stává, že víru přijme dokonce celá rodina. ²²⁵ Z hlediska dvou pólů interpretace Bible se zde letniční narodil od ostatních oblastí přiklání ke konzervativnějšímu pojetí a snaží se témata kázání držet v souladu s Písmem. Některé liberální proudy v Latinské Americe se více než biblickým pravdám přiklání k těm politickým, na jejichž základě se např.

²²¹ BEŠENYEI, Peter. Prítomnosť katolickej cirkvi v rómskej misii. In *Pastorácia Rómov*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2009. s. 172.

²²² JURKOVÁ, Zuzana. *Romano džaniben : nilaj 2004*. Praha 3 : Romano džaniben, 2004. Romské letniční hnutí v Čechách a na Moravě: letný dotek tématu, s. 59-60.

²²³ ŠVECOVÁ, Anežka. *Romano džaniben: jevend 2008*. Praha : Romano džaniben, 2007. Romský pentekostální sbor Maranatha, Spišská Nová Ves, s. 59.

²²⁴ JURKOVÁ, Zuzana. *Romano džaniben : nilaj 2004*. Praha 3 : Romano džaniben, 2004. Romské letniční hnutí v Čechách a na Moravě: letný dotek tématu, s. 60.

²²⁵ RIPKA, Štěpán. *Romano džaniben: jevend 2008*. Praha : Romano džaniben, 2007. Romský letniční sbor v Kánci, Mexiko, s. 76.

projednává povolení sňatků stejného pohlaví.²²⁶ Dalším podstatným prvkem spojujícím letniční církve s Romy je vyjádření identity a momentálního stavu hudbou. Přesná interpretace písní jiných církví, oproti emocionálnímu vyjádření v jednoduchých skladbách charismatických, zjevně není pro Romy poutavá právě proto, že je ochuzená o prvek improvizace. Improvizovaný zpěv a tanec objevující se ve sboru v Kánci je dle dostupných pramenů omezován kontrolami správnosti provedení a hudba světská v životech Mexičanů z tohoto sboru byla plně nahrazena hudbou církevní, což jsou dle názoru autorky zásahy blížící se sektářským náboženským pravidlům.²²⁷ Prvky spojující letniční hnutí a romské komunity byly vysvětleny. Vztahy mezi Romy hlásícími se k římskokatolickému vyznání a nově uvěřivšími uvnitř jedné komunity jsou ale také hojně se vyskytujícím problémem a je třeba se o nich alespoň okrajově zmínit.

Nejlákavější nabídkou je nová identita a tím i nový (zpravidla vyšší) sociální status, který je hlavním rysem teorie letničních hnutí. S přijetím nové víry dochází k odlišnému vymezování se vůči okolí a také vůči vlastnímu romskému prostředí. Vždy je nové náboženství definováno jako „pravá víra“, čímž se nejen upevní představa o sobě, ale zároveň se dřívější hodnoty a ti, kteří je uznávají, pojmenovávají jako lživé nebo satanské, jako tomu je v osadě Plavecký Štvrtok na Slovensku, kde vymezování vůči tradiční skupině a naopak vyústilo k mnoha konfliktům.²²⁸ Hlavním důvodem oněch změn je znovuzrození, které spočívá v přijetí Ježíše Krista jako osobního spasitele, obrácení se na pravou víru a odmítání starých zvyklostí, které mohou být v rozporu s touto vírou.²²⁹ Pocit sebeúcty

²²⁶ JURKOVÁ, Zuzana. *Romano džaniben : nilaj 2004*. Praha 3 : Romano džaniben, 2004. Romské letniční hnutí v Čechách a na Moravě: letný dotek tématu, s. 60.

²²⁷ RIPKA, Štěpán. *Romano džaniben: jevend 2008*. Praha : Romano džaniben, 2007. Romský letniční sbor v Kánci, Mexiko, s. 82-84.

²²⁸ PODOLINSKÁ, Tatiana. Boh medzi vojnovými plotmi. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 170.

²²⁹ DIENSTBIEROVÁ, Kristína. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : nilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 32.

potvrzuje náplň letničního učení, a to je důraz na důležitost každého jednotlivého věřícího.²³⁰ Pokud Romové stojící na pokraji společnosti, ohroženi mnoha sociálně-patologickými jevy a stereotypně posuzování, dostanou příležitost se znovuzrodit a získat jiný status, zřejmě většina z nich nejen díky této výhodě nabídku přijme.

Bůh, kterého romští konvertité společně s letničními uznávají, není ani Bohem katolickým, ani Bohem romským. Je to Bůh „nový“, který má poněkud jiné vlastnosti. Bůh znovuzrozených je osobním Bohem také pro chudé, nevzdělané nebo nemocné a zatracované, je Bohem pro všechny Romy. V osadě Plavecký Štvrtok byly zaznamenány výpovědi, jak noví konvertité vnímají svého Boha. Zde jsou některé vybrané příklady: „*V kostole je to mrtve. Ja vždy hovorum, že je to mrtve. Já už vím, čo je živá viera. Potrebuje Boha precítiť, žiť*“ „*Já nepotrebujem nejaké náboženstvo, (...) já uznávám rozhovor s Bohem, takto jak sem. Já nepotrebujem it do kaplnky, vyspovedať sa, nepotrebujem. Já potrebujem s ním vyprávať*“.²³¹ Vymezování vůči mrtvému katolickému Bohu, který nekoná, je častou příčinou konvertování a v obci Spišská Nová Ves v letničním sboru Maranatha je konec falešného uctívání demonstrován zbavením se sv. obrazů a sošek, které jsou pro vztah s novým Bohem mrtvým modlářstvím. Někteří Romové ale uvádějí, že symbolická připomínka Ježíše je stejná jako úcta k rodičům, jejichž obrazy by také nikdy nevyhodili.²³² Protože vztah s novým Bohem je velice osobní, není potřeba žádného dalšího prostředníka, jako jsou faráři nebo papež, aby tento vztah zprostředkovali. Letniční věří, že lidé mají hodnotu před Bohem stejnou, proto ke každému Bůh mluví, jak on sám chce, ne na základě postavení v církvi.²³³ Akcent na nepochopitelné naplnění Boží láskou a novými věcmi, které působí změny v životech

²³⁰ PODOLINSKÁ, Tatiana. Boh medzi vojnovými plotmi. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 171.

²³¹ Tamtéž, str. 171-172

²³² ŠVECOVÁ, Anežka. *Romano džaniben: jevend 2008*. Praha : Romano džaniben, 2007. Romský pentekostální sbor Maranatha, Spišská Nová Ves, s. 59.

²³³ PODOLINSKÁ, Tatiana. Boh medzi vojnovými plotmi. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 173.

Romů, jsou častými svědectvími a bývají spojené s Božím nadpřirozeným jednáním a změnou vnitřního života také např. skrze četbu Božího slova.²³⁴

Markantní změny viditelné v životech Romů bývají důvodem konvertování dalších členů komunity. Problémy s alkoholismem, narkomanií nebo násilím jsou dle svědectví z oblastí působení charismatických církví vyléčeny Boží mocí a vírou v Ježíše.²³⁵ Dokumentární film natočený v letech 2002-2008 ze Spišské Nové vsi na Slovensku zachycuje mnohé proměny Romů. Pastor tamního sboru (Rom) popisuje svůj „dřívější“ život plný lží a krádeží a způsob, jakým ho víra v Ježíše proměnila. Podobně vděčným způsobem hovoří i o světských institucemi velice těžko proměnitelném faktoru z této obce, a to lichvářství. Romové, kteří uvěřili v osobního spasitele Ježíše, si odpustili dluhy a křivdy a snaží se spolu žít pokojně. Další svědectví mluví o problému s gamblerstvím, cizoložstvím, nenávistí a násilím. Proměnění lidé popisují, jakou lásku nyní díky změně, kterou zažili, cítí k ostatním lidem. Muži se v této obci často scházejí brzy ráno v ulicích, aby zpívali a chválili Boha. Záběry zachycující sborový život zevnitř ukazují romské písně oslavující Boží dobrotu, uzdravující kázání a jednání nadpřirozené moci při modlitbách, kdy se lidé třesou, smějí se nebo padají. Souběžně jsou v dokumentu zaznamenány výpovědi Romů, kteří ze Slovenska odešli do anglického Sheffieldu a stali se také členy jedné z letničních církví. Změny v životě, jak Romové tvrdí, vycházejí z lásky k bližnímu a strachu jednat špatně před Bohem. Podstatným jmenovatelem všech těchto změn je odpuštění, které následně ovlivňuje další postoje a jednání Romů. Navíc tím, že se nyní vidí vlivem přijetí nové identity ve větší sebeúctě, k majoritní společnosti nepřístupují tolik s žádostmi a nároky, jak vypověděl polsko-anglický pastor v Sheffieldu.²³⁶

²³⁴ tamtéž 172

²³⁵ DIENSTBIEROVÁ, Kristína. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : nilaj* 2008. Praha : [s.n.], 2008. s. 33.

²³⁶ *Romský král*. : Film a sociologie Česká televize, 2009. [CD-ROM].

S přijetím nové víry vybudované na křesťanských hodnotách letničních církví přicházejí značné neshody mezi Romy, kteří svou identitu staví na tradičních základech a křesťansko-magické víře a mezi novými konvertity. Ti se v mnoha oblastech přijetím hodnot nových obracejí přímo do opozice proti magickým praktikám, uctívání model nebo čarodějnictví, které dříve plnilo podstatnou funkci v jejich životech. Ve všech oblastech, kde se setká tradiční pojetí romství s letniční vírou, literatura popisuje významné konflikty těchto dvou oddělených táborů.²³⁷ Neshody jsou např. v odmítání mariánského kultu letničními, a tím nevykonávání poutí, dříve tolik podstatných pro setkávání Romů.²³⁸ Charismatictí křesťané nechtějí dle učení Bible uctívat nikoho jiného, než Boha, tudíž tradiční přisuzování moci ochranným předmětům, jako jsou obrazy sv. Marie, bylo zrušeno. Kristina Dienstbierová ve své práci o gitanských Romech uvádí: „*Z náboženského hlediska pak roli katolických svatých, jakožto magických ochránců a poskytovatelů pomoci, převzal jen v trochu abstraktnější podobě Ježíš a Duch svatý.*“²³⁹ Z biblické definice o Boží Trojici je z mnoha míst vidět, že Duch svatý a Ježíš nehrají roli dalších postav se schopností magické ochrany, nýbrž jsou doslova jedno s nejvyšším Bohem. Např.: *Všechno povstalo skrze ně a bez něho nepovstalo nic, co jest. (Jan 1,3)* Pokud by letniční dogmatika pouze zaměnila jednoho svatého za druhého, zřejmě by tak velká potřeba vymezení se nebyla nutná. Také víra v mule nebo ochrannou milostnou magii a podobné praktiky jsou nově považovány za pokoušení od ďábla. (U Romů v Plaveckom Štvrtku víra v mule v jisté míře přetrvává²⁴⁰ a tradiční skupiny

²³⁷ PODOLINSKÁ, Tatiana. Boh medzi vojnovými plotmi. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 165-167.

²³⁸ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : ňilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 41.

²³⁹ Tamtéž, str. 45

²⁴⁰ PODOLINSKÁ, Tatiana. Boh medzi vojnovými plotmi. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 167.

francouzských Gitanů vnímají neúctu k mrtvým jako opovrhování vlastní rodinou.²⁴¹ Pojetí křtu se vlivem nové víry také proměnilo. Letniční dávají důraz na svobodné rozhodnutí, to znamená, že křest konvertita podstoupí až po vlastní rozvaze. Na druhou stranu Romové, kteří věří v ochrannou moc křtu dětí, které jsou ohroženy zlými silami, mohou odložení tohoto obřadu vnímat jako něco nepřipustného. Někteří lidé ze sboru ve Spišské Nové Vsi trvají na vykonání svátosti knězem, což může naznačovat přetrvání víry v magično.²⁴² Z hlediska vztahů s majoritou po přijetí víry je díky nové identitě ve většině případů zaznamenaný posun k lepšímu. (Výjimku tvoří např. Romové gitanští, kteří údajně vlivem teorie o tom, že jsou vyvoleným Božím lidem, podporují tradiční uzavřenost gitanské společnosti vůči majoritě.²⁴³) Uvnitř charismatických sborů byl popsán zajímavý jev, který překlenul sociální, ekonomické nebo vzdělanostní rozdíly. Dokonce oddělenost, kterou mezi některými Romy způsobovaly představy o rituální nečistotě a „nedotknutelnosti“, byla vlivem přijetí Krista zrušena.

Další náboženské ideje, které v 90. letech zaznamenaly ohlas zejména u romské populace, pochází z řad Svědků Jehovových (v roce 2008 na Slovensku 10% celkového počtu příslušníků k této organizaci tvoří Romové).²⁴⁴ Jiné zdroje uvádí, že v první polovině 90. let se hovoří spíše o mírném poklesu v rámci této skupiny.²⁴⁵ Dle své koncepce víry je dnes tato skupina řazena mezi sekty. Vznik

²⁴¹ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : ňilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 41.

²⁴² ŠVECOVÁ, Anežka. *Romano džaniben: jevend 2008*. Praha : Romano džaniben, 2007. Romský pentekostální sbor Maranatha, Spišská Nová Ves, s. 64.

²⁴³ DIENSTBIEROVÁ, Kristina. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : ňilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 48.

²⁴⁴ HRUSTIČ, Tomáš. *Romano džaniben : 1/2010*. Praha 3 : Romano džaniben, 2010. Diskurz o etnicite a identite rómšských a nerómšských svedkov Jehovových na východním Slovensku, s. 30.

²⁴⁵ VÁCLAVÍK, David. *Nová náboženská hnutí*. [s.l.], 2008. 20 s. Zápisky Kateřiny Matějů z přednášek NNH. TUL.

a vývoj Svědků není z historického hlediska příliš chvalný především kvůli chybnému datu stanovení konce světa (W. Miller). Ideologické kořeny této sekty sahají až do poloviny 19. století a značný vliv je přisuzován adventistickému hnutí. Základní teorie je založena na víře v Kristovu oběť (ačkoli popírají Kristovo božství a celou Boží Trojici²⁴⁶), vykonávání práce na zemi podle Božího plánu a chování podle Božích přikázání. Takové chování je značně omezeno. Týká se např. přísných pravidel sexuálního chování, striktní vyhýbání se návykovým látkám, neslavení svátků, narozenin nebo Vánoc, neúčasti na politickém životě a ve vojenské službě a dokonce odmítání krevní transfuze. Vedení této sekty je založeno na hierarchickém uspořádání stupňovitě podřízených poboček, na které je pečlivě dohlíženo. Komunity vyznávající učení Svědků mají mezi sebou silné sociální vazby. Teorie spasení vychází z dodržování několika základních pravidel: 1. Dodržování základních morálních a etických předpisů; 2. Účast na sborovém životě; 3. Šíření víry prostřednictvím misie. V případě hledání možných důvodů, proč Romové tvoří v této sektě poměrně významný podíl, je možné najít podobnosti s letničními. Obě koncepce nabízí členům novou identitu a prosazují opouštění některých tradic. Zde navíc dávají velký důraz na etnickou rovnost, která povzbuzuje romskou identitu a která bývá někdy přehlížena v katolických kruzích.²⁴⁷ Svědkové se údajně při misijním oslovování nezaměřují na konkrétní skupiny, ale Romové bývají pro rozhovory o Bohu otevřenější než majoritní společnost. Osvojování pozitivní sebeidentifikace může být způsob, jakým se postupně stírají etnické rozdíly uvnitř komunity. Tato sekta využívá předávání literárních, řečnických a účetnických dovedností pro své členy a osobně se věnuje každému na jeho cestě. Sociální výpomoc je pravděpodobně jeden z nejhlasitějších důvodů, za kterým Romové do těchto skupin přicházejí, ačkoli údajně není misijní strategií. Z výpovědí některých bývalých členů Svědků Jehovových bylo potvrzeno, že jejich motiv stát se členem

²⁴⁶ WALTERS, Wesley; GOEDELMAN, Kurt. Svědkové Jehovovi. In *Průvodce sektami a novými náboženstvími*. Praha : Návrat domů, 1994. s. 93

²⁴⁷ HRUSTIČ, Tomáš. *Romano džaniben : 1/2010*. Praha 3 : Romano džaniben, 2010. Diskurz o etnicite a identite rómksých a nerómksých svedkov Jehovových na východním Slovensku, s. 34.

kvůli peněžní výpomoci změnil určitý odpor k přísnému systému hodnot. Ukazuje se, že počet Romů, kteří opustí Svědky, je poměrně vysoký a že cesta od této sekty dále vede buď do letničních sborů, nebo končí konfesionálně indiferentním rozhodnutím.²⁴⁸ Ačkoli je zaznamenán pokles některých negativních jevů (krádeže, nezaměstnanost apod.) v oblastech intenzivnějšího působení Svědků, původní romská identita bývá jejich působením zpravidla ztracena.²⁴⁹ Křesťanské společnosti této sektě vytýkají kromě popření Boží Trojjedinosti a Ježíšova vzkříšení např. výklad Bible studiem veršů mimo kontext, což z pravidla vede k jejich chybné interpretaci, a označují je za falešné proroky.²⁵⁰

Misijní práce církevních společností je primárně zaměřena na sociální problémy romských komunit. Práce s Romy se rozeběhla zejména po roce 1989 a dnes se více či méně do ovlivňování sociálních problémů tohoto etnika zapojuje většina církví v ČR. Jejich aktivity se odvíjejí zejména od individuální odevzdanosti v této oblasti, která je následně podpořena společenstvím. Vznikají tak např. nízkoprahová a volnočasová centra, často nepřímě zaměřená na Romy, přesto např. svou lokalitou vítající většinu tohoto etnika, především romskou mládež. Spolupráce církevních a civilních orgánů je podle Milana Kováče v práci s romskou komunitou klíčová, což si zjevně uvědomuje i česká vláda, která pro rok 2011 zveřejnila výzvu s dotačním programem projektům zaměřeným na „Předcházení sociálnímu vyloučení a odstraňování jeho důsledků“ v problematice romských menšin.²⁵¹

²⁴⁸ Tamtéž, str. 32-38

²⁴⁹ KOVÁČ, Milan. Religiozita Romův a aktivity církví ve vztahu k Rómom. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 140-141.

²⁵⁰ WALTERS, Wesley; GOEDELMAN, Kurt. Svědkové Jehovovi. In *Průvodce sektami a novými náboženstvími*. Praha : Návrat domů, 1994. s. 96-97.

²⁵¹ *Vláda české republiky* [online]. 3. 9. 2010 [cit. 2011-04-12]. Vyhlášení programu pro NNO: Předcházení sociálnímu vyloučení a odstraňování jeho důsledků 2011. Dostupné z WWW: <<http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dotace/vyhlaseni-programu-pro-nno-predchazeni-socialnimu-vylouceni-a-odstranovani-jeho-dusledku-2011-75766/>>.

6. Závěr

Záměrem počátečních kapitol bylo zaměřením se na oblasti romské historie, vývoje a formování identity okrajově předložit složitý a široký obraz romského etnika. Jejich původ byl četnými důkazy umístěn do oblasti Indie a dále konkrétní podobnosti s dómskou indickou kastou přiblížily jejich určení. Romové jako etnikum pravděpodobně nepřicházeli z Indie do Evropy v jednotných skupinách a jejich vývoj a výsledky formování tedy nemohou být hodnoceny jednotným metrem. V průběhu dlouhého období cestování i po příchodu na evropský kontinent byly jejich životy ovlivněny mnoha faktory, které byly buď přejaty, nebo pozměněny pro vlastní potřebu. Vzhledem ke složitosti jejich náboženského vývoje (který v jedné práci nelze postihnout ve vyčerpávající podobě) a častým odlišnostem v konkrétních jevech se lze pouze domnívat, nakolik byly které projevy ovlivněny kulturou místa pobytu a kolik si nesou ze země svého původu. Skrze studium dějin a kultury jednotlivých národů a porovnáváním daných romských prvků snad tedy bude možné se postupně dobírat ke stále jasnějšímu obrazu romské religiozity, jak tomu bylo na počátku určování původu Romů, kdy porovnávání z oblastí lingvistiky stálo u zrodu dalších zkoumání.

Pohledem společností obklopujících romské komunity se často uvádí Romové jako lidé bez náboženství. Takové tvrzení by bylo možné podpořit z hlediska toho, co v evropském rozměru náboženství znamená. Pokud ale vezmeme v úvahu vše, co má spojitost s nadpřirozeným světem a je navíc nějakým způsobem ritualizováno, je nutné poznamenat, že náboženství v životech Romů hraje ústřední roli. Projevů takových postojů lze vysledovat mnoho a jedním příkladem za všechny je možné jmenovat silnou potřebu Romů pokřtít novorozené dítě (v dobu určenou pravidly jednotlivých skupin), aby bylo chráněno před zlými silami z jiného světa, odkud narozením se přichází. To, že Romům často nezáleží na tom, z jaké církve bude obřadník, který se postará o pokřtění dítěte, může v chápání majority působit určité pochybnosti o náboženské věrnosti. Romům tedy více než o konkrétní konfesi jde

o přítomnost duchovního při přechodovém rituálu, což může být pozůstatkem potřeby využívat obřadních služeb brahmánů. Iracionalita romského náboženství, kterou někdy mohou soudem člena moderní společnosti 21. století Romové obdržet, se přes různé magické praktiky nebo pověřčivost, až po odlišnosti morálního řádu, může dostat do rozměrů velké sociální propasti a neporozumění mezi romským etnikem a okolím.

Podoba romské religiozity tedy v nejzákladnější podobě spočívá v tom, že forma náboženství je zpravidla přejatá ze společnosti, ve které se pohybují, a obsah je naplněn magickými základy přetrvávajícími z předárijského období kastovního způsobu života v indických oblastech. Vzhledem k tomu, že Romové pravděpodobně nepatřili mezi nejvyšší kasty, ač se takové teorie objevují, respektování kastovní hierarchie si mohli přinést do Evropy. Tam, v postavení marginalizované skupiny, tuto strukturu zřejmě udrželi a přejali nastavený řád majoritního náboženství jako vnější formu a díky odtrženosti a nepřijetí majoritou uvnitř svých uzavřených komunit pěstovali a udržovali tradiční původní hodnoty. Na druhou stranu romské skupiny nežily ve společenském vakuu a mnoho z nich o začlenění se stálo a stojí. Náboženský synkretismus (jev, kdy při setkání dvou či více náboženských struktur a věrouk dochází k jejich prolínání), do jisté míry ovlivňován asimilací rodin a jednotlivců, není mezi Romy ničím výjimečným. Např. v případě svátků náboženského charakteru došlo k plnému „přivlastnění“ a podřízení se majoritním tradicím spolu s dalším typickým rysem – upravováním dle vlastní potřeby. V tomto případě Romové opět přejali formu daného svátku bez hlubšího porozumění slaveného významu, což samozřejmě nelze generalizovat v rámci každé romské skupiny.

Snahu proniknout do hlubších významů víry podle výše doložených příkladů reprezentují nová náboženská hnutí, v této práci s důrazem zejména na letniční hnutí, která své působení pojí s pojmy jako „pravá víra“, „nová identita“, „sebepojetí“, „vyšší sociální status“ apod. Je vidět, že ve většině případů přijetí této víry byly dříve uznávané formy nahrazeny novým systémem, který se dostal až ke svědomí Romů. Tím, že charismatické a letniční církve apelují na svědomí jednotlivce a morální

obrodu, Romové motivováni vidinou, jak se vymanit ze statusu „opovrhovaných“ (často také nemajetných), následují toto učení a v nejpozitivnějších případech opravdu nabývají nové sebepojetí a jejich životy se mění. Následují další pozitivní změny zejména ve zintenzivnění účasti na nábožensky-institucionalizovaném životě nebo ve snížení sociálně-patologických jevů (alkoholismus, násilí, nelegální chování, nezaměstnanost). Tyto výsledky mohou být v největší míře připisovány pozitivnímu působení vzoru těchto církví, které povzbuzují Romy k životu v zodpovědnosti a podle Božího řádu. Zároveň je potřeba vystříhat se naivních domněnek všespásné moci těchto církví pro každý romský problém, nezřídka způsobený neochotou budování vyrovnaného vztahu se společností. Dále je třeba brát na zřetel možné využívání některých církevních institucí, které svými dogmatickými koncepty, směřujícími k sektářství, omezujícím osobní svobodu jednotlivce již nedávají svobodu volby. Pozitivní změny v životech Romů jsou zejména členy církví vnímány nejen jako působení pozitivních vzorů, ale především jako důsledek působení nadpřirozené moci Ježíše Krista, s jehož osobou je pro tzv. Boží děti v Písmu svatém spojena spousta zaslíbení, ujišťujících o neobyčejné hodnotě každého, kdo této zvěsti uvěří a vytrvá v jejím následování: „*Kdo zvítězí, dostane toto vše; já mu budu Otcem a on mi bude synem.*“ (Zjevení 21,7)

Církevní snahy dohromady se státní podporou (zejména v organizační a kapitálové pomoci) by mohly zajistit nové směřování romskému etniku v působení na jejich integraci, zlepšování sociálních podmínek, vzdělanosti nebo ve snaze zmenšovat jakoukoli propast mezi Romy a majoritou. Pěstování důvěry Romů vůči majoritě a naopak se nejspíše stejně jako v jakýchkoli jiných vztazích zakládá na postupném budování vztahu a otevírání se jedni druhým. Takové jednání je podmíněno nutností prvního kroku, které z hlediska pozice moci zřejmě náleží majoritě a romským aktivistům. Zábrany, způsobené stereotypním myšlením a předsudky, budou dle názoru autorky padat v dlouhodobém horizontu trpělivé spolupráce a možná komplikovaným procesem, v němž není důležité, jaká křesťanská církev se podílí na snaze podpořit romskou jedinečnost a zároveň bojovat proti sekularizaci, působící rozklad základních hodnot zdravých mezilidských vztahů. Stejně tak biblický verš potvrzuje ono následování hodnot spíše než jména

institute: „*Vůbec nejde o to, kdo sází, ani o to, kdo zalévá, ale o to, že Bůh dává
vzrůst.*“ (1. Kor. 4,12)

7. Použité zdroje

7.1 Literatura a články

- 1) AGÓCS, Attila. Bajáši na Slovensku a ich povest' o stvorení sveta : Bajášská povest' o stvorení sveta. In JAKOUBEK, Marek; BUDILOVÁ, Lenka. *Romové a Cikáni - neznámí i známi*. Praha : Leda, 2009. s. 137-149.
- 2) AUGUSTINI AB HORTIS, Samuel. *Cigáni v Uhorsku*. Bratislava : [s.n.], 1995. Dohady o povode a pravej vlasti Cigánov, s. 16-53.
- 3) BEŠENYEL, Peter. Prítomnosť katolíckej cirkvi v rómskej misii. In *Pastorácia Rómov*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2009. s. 171-180.
- 4) BOTOŠOVÁ, Anina . Identita, sociálny a náboženský život v rómskej obci Lomnička. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 71-84.
- 5) BUDILOVÁ, Lenka; JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. Ústí nad Labem : Dryada, 2007. Manželství,rodina a příbuzenské skupiny, s. 75-91.
- 6) DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů : Romano Drom 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. 273 s.
- 7) DIENSTBIEROVÁ, Kristína. Vliv letničního hnutí na komunity katalánských Gitanů v jižní Francii : Role náboženství v sociálním životě Gitanů z pohledu tradice. In *Romano džaniben : ňilaj 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 31-49.
- 8) DJURIŠIČOVÁ, Danijela . Cirkev ako iniciátorka zmien v rómskej spoločnosti : Príklad z oblasti Bardejova. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 103-114
- 9) DOBRUSKÁ, Petra. Véra v reventanty jako součást náboženství bystranských Romů. In *Romano džaniben : jevend 2008*. Praha : [s.n.], 2008. s. 7-25.

- 10) DUBOVÁ, Zuzana. Romské léčitelství : Úvod o romském léčitelství. In *Romano džaniben*. Praha : Argo, 2003. s. 10-31.
- 11) Etnické a kulturní minority : Romové. In *Zápisky z přednášek*. Liberec : [s.n.], 2009. s. 10.
- 12) HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. [s.l.] : Lidové noviny, 2002. Tradiční romská komunita, s. 24-28.
- 13) HRABÁKOVÁ, PhDr. Lud'ka . *Jméno jako kulturní fenomén*. [s.l.], 2008. 6 s. TUL.
- 14) HRDLIČKOVÁ, Lucie. Magické a racionální v životě pražské romské elity. : Milostná magie. In *Romano džaniben*. Praha : Argo, 2007. s. 30-37.
- 15) HRDLIČKOVÁ, Lucie. Milostná magie při udržení si lásky milého a znovuzískání jeho lásky v životě pražských Romů. In *Romano džaniben*. Praha : Argo, 2007. s. 39-55.
- 16) HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. K počátkům romských dějin. In *Černobílý život*. Praha : Gallery, 2000. s. 9-29.
- 17) KALEJA, Martin; KNEJP, Jan . *Mluvme o Romech : Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava : [s.n.], 2009. 199 s.
- 18) Karačoňa : Vánoce. In *Romano džaniben 4.95*. Praha 3 : [s.n.], 1995. s. 10-21.
- 19) KOVÁCS, Attila . Borka : Komunity, identity a náboženstvo v hornogemerskom pútnickom mieste. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 62-66.
- 20) KOVÁČ, Milan. Religiozita Romón a aktivity cirkví vo vzťahu k Rómom. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 127-143.
- 21) KOVÁČ, M. 2004b. „Religiozita ako možný prostriedok k riešeniu sociálneho postavenia Rómov.“ In: *Rómska kultúra na Slovensku v 21. storočí*. LILIUM AURUM: Dunajská Streda, pp. 41-44.
- 22) NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. 129.

- 23) OKELY, Judith. Cikáni a vládní politika v Anglii : Manželství, rodina a příbuzenské skupiny. In BUDILOVÁ, Lenka; JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň : Dryada, 2007. s. 78-81.
- 24) OKELY, Judith. *The Traveller-Gypsies*. Cambridge : Cambridge University press, 1983. Ghosts and Gorgios, s. 225.
- 25) OLÁH, Vlado. Le khameskere čhave/Děti slunce. Praha: [s.n.], 2003. Na pouti ve Stropkově, s.112
- 26) PODOLINSKÁ, Tatiana. *Etnologické rozpravy*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2007. "Čokoládová Mária"- "romské kresťanstvo na Slovensku", s. 50-77.
- 27) PODOLINSKÁ, Tatiana . Boh medzi vojnovými plotmi : Náboženská polarizácia v romskej kolónii v Plaveckom Štvrtku. In KOVÁČ, Milan; MANN, Arne. *Boh všetko vidí = O del sa dikhel : duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava : Chronos, 2003. s. 147-175.
- 28) RAICHOVÁ, Irena. *Romové: Tradice a současnost*. Brno : Moravské zemské muzeum, 1999. Romové a náboženství, s. 65-67.
- 29) ROUS, Jiří. *Romové-vhled do problému*. Brno : [s.n.], 2003. Náboženské představy, obřady, víra, s. 39-42.
- 30) SUTHERLAND, Anne. *The Hidden Americans*. USA : Waveland Press.Inc., 1975. Pollution, Boundaries and Beliefs, s. 330.
- 31) UHEREK, Zdeněk; NOVÁK, Karel A. Etnická identita Romů. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 93-111.
- 32) VÁCLAVÍK, David. *Etnické a kulturní minority ve střední Evropě I.*. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2001. 120 s.
- 33) RYVOLOVÁ, Karolína. *Náboženství Romů*. [s.l.], 2001. 20 s. Zápisky z přednášek romistiky. UK.
- 34) *Romský král*. : Film a sociologie Česká televize, 2009. [CD-ROM].

7.2 Zdroje online

- 1) DVOŘÁKOVÁ, Hana . Romské pouť a svatá Sára. *Dingir* [online]. 2004, 1/2004, [cit. 2011-03-26]. Dostupný z WWW: <www.dingir.cz/archiv/Dingir104.pdf>. HOUDEK,
- 2) Lukáš. *Zpravodajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. Bhútové – duchové zemřelých dómů. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6892>.
- 3) HOUDEK, Lukáš. *Zpravodajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. Podobnosti v dómských a romských rituálech na ochranu novorozence. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6892>.
- 4) HOUDEK, Lukáš. *Zpravodajský server Romea.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-02-18]. Pohřební rituály. Dostupné z WWW: <http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_6841>.
- 5) LIÉGEOIS, Jean-Pierre. *Rómovia, Cigáni, Kočovníci* [online]. Bratislava : Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy, 1995 [cit. 2011-03-26]. Náboženstvo, s. . Dostupné z WWW: <www.radaeuropy.sk/swift_data/source/dokumenty/.../romovia.pdf>.
- 6) *Muzeum romské kultury* [online]. 2010 [cit. 2011-03-26]. Dějiny Romů . Dostupné z WWW: <http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=320&Itemid=25> (=cs >.
- 7) NĚMCOVÁ, Pavlína. *Romské pohádky a jejich recepce* [online]. Brni, 2008. 60 s. Bakalářská práce. MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ . Dostupné z WWW: <is.muni.cz/th/174329/pedf_b/070408hotovka.pdf>.
- 8) *Romano Hangos* [online]. 2007-04-16 [cit. 2011-03-26]. Romové uspořádali v Poličné pouť. Dostupné z WWW: <http://romanohangos.cekit.cz/clanek.php?id_clanek=343>.
- 9) *Rombase : Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-03-13]. Dějiny a politika. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.
- 10) *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2003 [cit. 2011-02-18]. Devel. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.

- 11) *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-28]. Mahrime(Rituálně nečistý). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.
- 12) *Rombase : Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-03-13]. Mourning rituals. Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.
- 13) *Rombase : Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-03-31]. Bijav (Svatba). Dostupné z WWW: <<http://romani.uni-graz.at/rombase/>>.
- 14) *Rombase-Didactically edited information on Roma* [online]. 2002 [cit. 2011-02-21]. Solax (Přísaha).
- 15) ŠUSTOVÁ, Jana. *Náboženství : Romové na pouti ke svaté Sáře* [online]. 05.06.2009 [cit. 2011-03-26]. Český rozhlas. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/romove-na-pouti-ke-svate-sare--591363>.